

BİR SORUŞTURMA ÇERÇEVESİNDE AHMED VEFİK PAŞA'NIN BURSA VALİLİĞİ

*Adnan AKGÜN**

ÖZET

Ahmed Vefik Paşa uzun yıllar yurt içinde ve yurt dışında çok önemli memuriyetlerde başarıyla görev yapmış bir devlet adamıdır. Ahmed Vefik Paşanın devlet adamlığı yanında Türk kültürü ve edebiyatına hizmetleri ayrı bir önem taşır. Paşanın bütün memuriyetleri arasında üzerinde en çok durulan, en çok tartışılan görevi Bursa valiliğidir. Bu çalışma onun ikinci kere gönderildiği Bursa valiliğiyle (1879-1882) ilgili yapılan soruşturmaya dayanmaktadır. Valilik görevinden azline dair iddialar bir bütün halinde gösterilerek, özellikle Paşanın kendisine yapılan suçlamaları nasıl cevaplandırıldığı arşiv belgelerine dayanılarak ortaya konulmuştur. Ahmet Vefik Paşaya yöneltilen yolsuzluk, keyfilik ve hukuk dışı uygulamalar başlıkları altında toplanabilecek suçlamalar onun tarafından belgeleriyle reddedilir. Paşanın Bursa'yı bayındır hale getirirken işleri hızlandırmak adına bazı bürokratik uygulamaları dikkate almayarak mizacından gelen bir sertlikle hareket ettiği görülmektedir. Ancak bütün bunlara rağmen Paşaya yöneltilen suçlamalardan çoğunun haklı bir temele dayanmadığı, çıkarları zedelenen kişilerin şikayetlerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Ahmed Vefik Paşa, Bursa valiliği, soruşturma, yolsuzluk, arşiv belgeleri.

Ahmed Vefik Paşa, Tercüme Odasındaki memuriyetiyle devlet hizmetine giren, sonradan uzun yıllar bulunacağı yurt dışı temsilciliklerinden ilkinde Londra Büyükelçiliği sefaret kâtipliğiyle başlayan, Macar sığınmacıların iadesi, Besarabya'nın Ruslar tarafından işgali gibi Balkanlarda devletin içine düştüğü sorunların çözümünde, Tahran, Paris büyükelçiliklerinde, Anadolu sağ kol müfettişliğiyle geniş bir alanın teftişinde, özellikle Hüdavendigâr (Bursa) ilinin bayındırlık faaliyetlerinde, 1877-1878 savaşındaki Rus ordusunun İstanbul'a ilerleyişi gibi çok önemli siyasi/askerî faaliyetlerde, ikinci kez gittiği o çok konuşulan Bursa valiliğinin

* Doç. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. adnan.akgun@emu.edu.tr

de ve verilen diğer bütün resmî hizmetlerinde başarıyla görev yapan bir devlet adamıdır.

Ahmed Vefik Paşanın devlet adamlığı dışında Türk kültürü ve edebiyatına hizmetleri ayrı bir önemi haizdir. Onun Türklük düşüncesini Orta Asya'ya kadar götüren dil ve tarih alanındaki çalışmaları, Batılı Türk tiyatrosunun oluşumuna büyük katkısı olan Molière'den yaptığı son derecede yetkin tercüme ve adaptasyonları, roman çevirileri, eski yazarların yayımlanmamış yazma eserlerini ve coğrafya ile ilgili haritaları bastırması edebî şahsiyetinin yazıya yansıyan başka cepheleridir.

Paşanın çok tartışılan Bursa valiliği ile ilgili iddia ve anekdotlara İbnülemin'in eserinden¹ hareketle bazı çalışmalarda temas edilmiş ise de suçlamalar ve cevaplar bir bütün halinde ortaya konulmamıştır. İbnülemin, Vefik Paşanın “adliye ve mülkiye müfettişlerine icra ettirilen tahkikat ile kendinden sorulan maddelere alınan cevaplar üzerine” şeklinde bir rapordan söz ederek; Bursa mektupçuluğuna tayin olunan Nezih Beyin memuriyetinin kabul edilmemesi, Vizental Efendinin padişah iradesine aykırı olarak görevinde tutulması, kaymakamların yasal bir sebep gösterilmeden azilleri, zorla tiyatro bileti dağıtılması, memurlardan çoğuna maaş verilememesi, adliye müfettişinin evine duvar çekilmesi gibi on beş kişinin verdiği dilekçedeki suçlamalara değinmektedir.² Yine aynı yazının devamında Ahmed Vefik ile ilgili meseleyi araştırmak üzere Bursa'ya gönderilmiş olan Ferid Beyin raporundaki bazı iddialara işaret edilmekle beraber Paşanın bunlara dair verdiği cevaplar yer almamaktadır.³

Makalesinin sonuna Ahmed Vefik Paşa'yla ilgili geniş bir bibliyografya ekleyen Ömer Faruk Akün de onun Bursa'da gerçekleştirdiği bayındırlık faaliyetlerine ve hizmetlerine dikkat çeker.⁴ Akün, Ahmed Vefik Paşayla ilgili yapılmış en ciddi çalışmanın Fevziye Abdullah Tansel'in üç

¹ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul 1944, V, 651-738.

² İnal, *a.g.e.*, 687-688.

³ İnal, *a.g.e.*, 689-691. Belgenin aslı için ayrıca bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y. A. Res. 17/44.

⁴ Ömer Faruk Akün, “Ahmed Vefik Paşa”, *İslâm Ansiklopedisi*, 2, İstanbul 1989, 148-149.

büyük makalelik incelemesi⁵ olduğunu belirtmekle beraber söz konusu yazıların birçok fahiş hatayı barındırdığını ifade eder.⁶ Ömer Faruk Akün'ün geniş bir bibliyografyayı içeren bu çalışmasının dışında son yıllarda Ahmet Vefik Paşa üzerine yapılmış bazı tezler konuyla ilgili diğer ciddi çalışmalardır.⁷

Ahmed Vefik Paşa ile ilgili bu çalışma onun Bursa valiliği esnasında sorumlu tutulduğu icraata ve kendisine yöneltilen tenkitlere verdiği cevapları içeren rapora dayanmaktadır. Onun valilik görevinden azline dair iddialar bugüne kadar bütünüyle gösterilmemiş, özellikle yapılan suçlamaları Paşanın nasıl cevaplandığına dair herhangi bir resmî kayıt bulunmamıştır. Burada ilk defa olarak Ahmet Vefik Paşa'ya ikinci kez gittiği Bursa'daki göreviyle ilgili isnat edilen bütün suçlamalar ve sabık valinin verdiği bütün cevaplar arşiv belgelerine dayanılarak ortaya konulmaktadır. Çalışmanın amacı Ahmet Vefik Paşanın görevi boyunca yaptığı uygulamalarını, bunların sonucunda ne çeşit suçlamalarla karşı karşıya kaldığını ve suçlamaların haklılık payını ilk elden belirlemektir.

Ahmed Vefik Paşa'nın Bursa'ya görevle ilk gidişi 12 Şevval 1279/2 Nisan 1863'te Anadolu sağ kol müfettişliğine tayiniyle başlar. Paşa büyük bir zelzele geçiren Bursa'nın durumunu görünce daha ileriki yerlere gitmek yerine burada kalarak bayındırlık faaliyetlerine girişir. Paşanın büyük hizmetleri yanında çeşitli yolsuzluklarla uğraşması bir süre sonra kendisiyle ilgili şikâyetlere yol açmış,⁸ 1 Cemaziyevvel 1281/2 Ekim 1864'te önce bütün müfettişlikler kaldırılmış sonra da yapılan yanlı bir soruşturma sonucunda 13 Şevval 1281/11 Mart 1865'te emeklilik adıyla görevinden azledilmiştir.⁹

⁵ Fevziye Abdullah Tansel, "Ahmet Vefik Paşa", *Belleten*, XXVIII/109, Ankara 1964, 117-139; "Ahmed Vefik Paşanın Eserleri", *Belleten*, XXIX/110, Ankara 1965, 249-283; "Ahmet Vefik Paşanın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri", *Belleten*, XXIX/113, Ankara 1965, 121-175.

⁶ Akün, a.g.m., 156.

⁷ Bahriye Çeri, *Ahmet Vefik Paşa. Devir-Şahsiyet-Eser*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1997. Oğuzhan Alpaslan, *19. Yüzyılda Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati: Ahmet Vefik Paşa*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012. Anilla Şahiner, *Ahmet Vefik Paşanın Tarih Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2007.

⁸ Sevim Güray, *Ahmet Vefik Paşa*, Ankara 1991.

⁹ Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Akün, a.g.m., 146.

Ahmed Vefik Paşa'nın bu makaleye konu olan ikinci Bursa görevi 10 Safer 1296/3 Şubat 1879'da vali tayin edilmesiyle başlar. O daha önce Bursa'nın imarı için başlattığı faaliyetlerini arttırarak devam ettiği bu görevinde yaptığı hizmetlerden dolayı devletin en büyük nişanı olan birinci rütbeden murassa Osmanlı nişanını almıştır. Ancak Paşa'nın büyük hizmetlerine mukabil hakkında yapılan şikâyetler üzerine 3 Zilhicce 1299/16 Ekim 1882'de görevinden alındığı ve bir soruşturma açıldığı görülür. Fakat, Paşa hakkındaki soruşturma dosyası bir sonuç vermemiş aksine o 19 Muharrem 1300/30 Kasım 1882'de, üç gün de sürse, ikinci defa başvekilliğe getirilmiştir.¹⁰ Ahmed Vefik Paşa'nın başvekillikten azledildikten veya kendi ifadesine göre ayrıldıktan sonra hiçbir memuriyete getirilmediği bütün kaynaklarda ifade edilmektedir.¹¹ Oysa Maarif Salnamesindeki bir kayıt, sanılanın aksine Paşanın ölümüne kadar Heyet-i Ayân üyeliğinde bulunduğunu göstermektedir.¹² Yine Paşa'ya verilen bu görev, onun başvekillikteki görevinden azledilerek değil, yine kendisinin ifade ettiği, istekleri yerine getirilmeyince ayrıldığı iddiasını güçlendirmektedir.

Hazırlanan rapora göre Ahmed Vefik Paşaya yöneltilen suçlamalar ve Paşa'nın verdiği cevaplar şunlardır:

1. Suçlama: Bursa'nın 1294 senesinden beri emaneten yönetilip muhasebesi görülmeyen aşar bakayasından başka geçmiş seneler malları genel bakayasıyla 31 Ağustos 1298/12 Eylül 1882'ye kadar tahsilât harici ve kâğıt para 81 milyon 662.000 küsur kuruş bakayası olduğu ve bundan 1288/1872 senesi sonuna kadar afvı padişah iradesinden olan fakirlerin ve muhtaçların bakayasının henüz ayrılmadığı anlaşılmaktadır. Bu bilgiler Bursa ili muhasebesinden alınan kayıtlı resmî bilgilere dayanarak Rıza Efendi'nin raporunda gösterilmiştir. Şura-yı Umûr-ı Maliyenin ekiyle Maliye Nezaretinin tezkiresinden anılan 81 milyon şu kadar bin kuruş bakayadan affı padişah iradesi gereği olan fukara vergisi bakayasının usulünce hemen ayrılmasıyla, kalanının senesi içinde ve belli bir müddet zarfında sağlan-

¹⁰ Akün a.g.m., 146.

¹¹ Akün, a.g.m., 146.

¹² "... [12]99 evahirinde ikinci defa olarak makam-ı sadarete tayin ve murassa nişan-ı Osmanî ile taltif buyurulmuş ise de derhal infisal ederek Heyet-i Ayân azalığına tahvil-i memuriyet ve 1308 senesi Şabanının yirmi ikinci günü irtihal-i dar-ı beka eylemiştir.", *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Darü'l-hilâfetü'l-aliyye: 1318, 48.

ması kararlaştırılmışken senelerce böyle kalmasının uygun olamayacağından; bu bakaya kimlerin zimmetlerinde ise gecikmeksizin hemen istifasının vilâyete bildirildiği söylenmiş ise de bakayanın ayrılmayarak öylece bırakılması ve tahsili mümkün olanların dahi aranılmaması dikkat çekicidir.

1. Savunma: Ahmed Vefik Paşa fakirlere ait bakayanın 1288/1872 senesine kadar ayrılmasına teşebbüs olunarak defalarca görüşülüp birçok yerlerden istenen defterlerin ortaya çıktığını söyler. Ancak fakirler bu bakayanın kendilerine dönük kısmının çoğunu peşin ödediği, zenginler vermediği halde fakirler hissesi adıyla afvı gösterildiği anlaşılmış olmasıyla, defterlerin çokluğu ve paranın fazlalığı yönünden buna Maliye hazinesinden özel şekilde bakılması gereği yazılmıştır. Askerî hizmette bulunanların ve isabet eden bazı kaza vergilerinin ertelenmesinin halk tarafından istenmesi üzerine Hazinece bunun kabulü bildirilmiştir. Ancak bakaya denilen akçenin öyle kolaylıkla tahsil olunamayacağı bilinmekte iken yine de tahsilâta kuvvet verilip ilgili mahallere beşer onar defa uyarı yazısı yazılmıştır. Cevap alınamayan sancakların hali ikişer üçer kere Bâbîâli'ye ve Maliye Nezaretine bildirilmiş ve bildirildiği mutasarrıflara yazılmıştır.

2. Suçlama: 1 Mart 1295/13 Mart 1879'dan 30 Eylül 1898/11 Ekim 1882 tarihine kadar gerçekleşen tahsilat; her sene mahalli masraflar, askeri ve adi bölgelere ne kadar verildiği, Hazineye ne kadar ödemeler ve gelirler gerçekleştiğini açıklayan defterde yazılıdır. Buna göre ilin 120 milyon 128 bin kuruş borcu olduğu ve yine bu tarihler arasındaki tahsilattan askeri bölgelere 33 milyon, diğer bölgelere 9 milyon kuruş verildiği ve diğer bölgelerin 3 milyon küsur bin kuruşu ise 1882 senesi olmak üzere değiştirilen kırma havalâttan dolayı pek çok kazançlar elde edildiği Rıza Efendinin raporuyla Şura-yı Umur-ı Maliyenin elinde gösterildiği gibi harcamalar ve anılan ödemeleri bildiren bir adet defter de bu rapora eklenmiştir.

2. Savunma: Ahmed Vefik Paşa bu suçlamanın açıkça anlaşılmadığını, kendisinin bulunduğu yerde kırma havalat denilen şeyin bulunamayacağını, bölgelerden kimseye bir para verilmediğini, kaldı ki bir an için böyle bir şeyin var olduğu düşünülse bile sahte bir kâğıt olacağını beyanla Bursa'nın aylık cetvellerinin zamanında Hazineye belgeleriyle gönderildiğini, bu itibarla "istifade" sözünün uygun düşmediğini belirtir.

3. Suçlama: Sandık emini Ahmet Efendi'nin kanuni süresinin iki yılı geçtiği halde kurallara aykırı olarak çalıştırılmaya devam edildiğinin bildirilmesi üzerine azledildiğini, incelenen muhasebe kaydından açığı çıkmamışsa da emanet maaşı 900 kuruştan ibaret bu kişinin havalat kırmasının ve diğer akçelerin ödemelerinin geciktirilmesinde pek çok kârının olduğu, üç dört sene süren memuriyetinde üretim ve inşaat masrafları ve satın alma değerinin bir milyon kuruşu aştığı belirtilir. Bu hususlar Rıza Efendi ile Mustafa Bey'in yazı ve raporları ile Şura-yı Umur-ı Maliyenin ekine dayandırılır.

3. Savunma: Ahmet Vefik Paşa sandık emininin değiştirilmesi müddeti yaklaştığında Ermenilerden bir diğerinin birkaç ay önce mecliste seçildiğini belirtir. Paşa, memuriyeti süresince dört sandık emini ile çalıştığını, artık şehirde uygun kimse kalmadığını defalarca Hazineye bildirdiğini ancak Ahmet Efendi'nin de büyük miras sahibi olduğundan Sandık Emanetinde durmak istemediğini ifade eder. Yine Paşa Ahmet Efendi'nin dört senede değil yalnız şu son iki senede babasından kalan parayla en az 200-300 bin kuruşluk satın alma ve inşaatı –yine kendisinin teşvikiyle yaptığını, faizdeki paralarının ortada olduğu düşünülürse devletin bundaki menfaatinin meydana olduğunu belirterek “Zannım güzel oldu. Binaenaleyh şu azviyat bir dilenci sözüdür ve benim bileceğim bir şey değildir” şeklinde cevaplar.

4. Suçlama: Aşar memurlarının seçim ve tayinleri İdare Meclisinin görevlerinden iken aşar eski bakanı Viznital Efendi'nin tiyatro aktörlerini aşar hizmetinde görevlendirdiği, kendisiyle ve diğer dairelerle yapılan yazışma ve görüşmelere dayandırılır. Bunlardan bazılarının memuriyet yerlerine gitmediği halde maaş verildiği ve Viznital Efendi'nin Mal Sandığından mecidi gümüşü on dokuz kuruş üzerinden alarak bütün aşar memurlarının maaşlarına mecidiyeyi yirmi kuruş hesapla verdiği, bazı yerlerde öşür zahirelerinin ihbar edilen hırsızlarını koruyup, yardım ettiği suçlamasıyla sorguya alındığı, muhasebe ile aşar idaresinden alınan resmî bilgilere göre 1296/1880, 1297/1881, 1298/1882 yılları koyunların vergisinden 90 bin kuruş kadar akçenin tahsil edilemediği, çeşitli zahirelerin ödenmesi için çoğaltılmış kâğıt paraların çoğuna “karar verilmiştir” ibaresinin çekilmediği, bazı kâğıt paralar üzerindeki kararların görevi olmayanlar tarafından düzene aykırı olarak “keşîde kılındığı” ifade edilir. Daha sonra uygunsuz davranan bazı öğrencilerin sorgulanmalarına dair yirmi

dört saat zarfında yayımlanması gereken ilânnamenin yayımlanmadığı, Rıza Efendi'nin vali vekâletine yazdığı tezkire eki ile İl İdare Meclisinden gelen yazıda da bütün bu uygulamaların Paşa'nın emrine dayandırıldığı cevabı verilir.

4. Savunma: Ahmed Vefik Paşa verdiği cevapta bu durumun asla valiye dönük olamayacağını, aşar nazırının okuma yazma bilenlerden güvene uygun bulduklarını defterle Meclise bildirdiğini, bunların içinde geçmiş yıllarda dirayetsizlikleri ortaya çıkarak isimleri zabt olunanların ve kefillerin araştırılarak düzenin hükümlerine özen gösterilerek uygulanmasından sonra defterin yine kendisine geri verildiğini bilmekteyim der. Paşa, Aşar dairesi memurlarının tamamen Maliyeden görevlendirildiklerinden maaşlarını kendi bildikleri gibi tahsil ettikleri aşar malından aldıklarını ve Mal Sandığına defteriyle beraber kalanını verdiklerini belirtir. Paşa sonradan Hazinenin aşarın idaresini vali nezaretine bırakması üzerine o şeklin uygun görülmeyip yalnız birkaç ay zarfında bunların diğer memurlar gibi sandıktan maaş almalarına karar verildiğini hatırladığını söyler. Paşa cevabının devamında Viznital Efendi'nin geçen yıl memurlar arasında pek çok hırsız bulunduğunu duyduysa da hırsızları koruduğunun söylenemeyeceğini, koyunlardan alınan vergiden bakaya kaldığına pek aklının ermediğini ancak henüz cevap vermeyen sancaklar varsa bunun mümkün olabileceğini ve ihalesiz kâğıt paralar varsa bunların sonradan Maliyenin uyarısıyla İstanbul'a gönderilen zahirelerle ilgili hükümsüz kalanlar için söz konusu olabileceğini belirtir.

5. Suçlama: Ahmed Vefik Paşa'nın Mal Sandığındaki taviz senetlerinin incelenmesi sırasında 1298/1882 senesinde Mudanya ve Gemlik taraflarına gidip geldiği on beş gün için bir buçuk aylık devriye masrafları adıyla 1500 kuruş aldığı anlaşılmıştır. Yine Dahiliye Nezaretinden vilâyete 5 Mayıs 1298/17 Mayıs 1882'de yazılan yazıda Şura-yı Devlet kararına uyularak Paşa'nın aldığı paradan 5000 kuruşunun kendisine bırakılmasına, geri kalan 10000 kuruşunu sandığa geri ödemesi gerektiğine işaret edilmiştir. Rıza Efendi'nin raporunda; vilâyet defterdarlığının cevabi yazısında, Şura-yı Umur-ı Maliyenin ekinde aynı konu, yani söz konusu tutarın geri alınması için vali vekillğine tebliğler gönderildiği belirtilmiştir. Paşa'nın 1296/1880 senesinde hiç dışarıya çıkmamış iken devriye aldığı ve 1297/1881 senesinde ilin çevresine üç dört günden ibaret bir teftiş de tam hesabıyla devriye aldığı evraklardan anlaşıldığı belirtilir.

5. Savunma: Ahmed Vefik Paşa cevabında bazı merkeze bağlı olan yerlerin denetlenmesine 12 Ağustos 1898/24 Ağustos 1882'de gizlice çıkıldığını, 10-12 gün sonra Bursa'ya dönülerek iki gün tedaviyle yine resmen Mudanya, Gemlik ve oradan da Karamürsel'e doğru gidildiğini, dönüşte yine birkaç gün tedaviyle meşgul olduğunu Bâbılâli'ye ayrıntılı yazdığını söyler. Paşa sonradan Bursa ovası köylüleriyle karşı dağlara, Barak, Ad, İndere, Keleş, Tepecik taraflarına gidip, 2 Ekimde Bursa'ya dönmüştür. Ahmed Vefik iki üç gün içinde İnegöl'e gitmek hazırlığında iken görevden ayrılığının ortaya çıktığını, bundan önceki senelerde Mihalıç, Kirmasti, Gebsud taraflarında 110 bin dönüm bataklık yer ıslah ve tasfiye olunacak kadar gezdiğini bunun süresini tam olarak hatırlamıyorsa da merkeze ayrıntısıyla bildirdiğini ifade eder. Paşa ertesi yıl da Mudanya'da hastalık ortaya çıkınca haraba yüz tutan Burgaz ve Kurşunlu halinin ıslah ve onarılarak Gemlik okullarının açılışına gidildiğini, İznik gölüne doğru salgın hastalıklara sebep olan bataklıkların ıslahının yapıldığını, Yenişehir'e bir şose yolunun açılma çarelerinin araştırılarak bulunduğunu ve çalışmalara başlanarak o yıl içinde tamamlanma aşamasına getirildiğini belirterek kendisine para açısından yöneltilen suçlamalara söz söylemek gerekmediğini, sessizliğin en iyi cevap olduğunu belirtir: "Bununla beraber akçe açısından bir şey diyecek olur ise asla şakki şefe olunmaz sair feda olunan binlerce kuruşlar gibi ihtiyar-ı sükut olunur."

6. Suçlama: Sözleşmelere yapıştırılmak üzere İstanbul'dan pul gönderileceği Konturato Nizamnamesinde açıkça belirtildiği halde kanuna aykırı olarak Ahmed Vefik Paşanın kendi başına pul bastırıp çoğaltarak kontratlara yapıştırdığı belediye dairesinden alınan bilgilere dayanarak Ferid Bey'in raporunda açıklanmış ve iliştilmiş pul örneği adı geçenin ifadesini doğrulamıştır. Hiçbir memur devletin nakdi evrakından sayılan ve üretimi ve denetlenmesi yasal olarak Maliye Bakanlığına ait olan bu pulları ve benzerlerini doğrudan doğruya bastırıp kullanmaya muktedir değildir. Bursa ilinde şu kurala aykırı hareket edilmesinden ve bastırılan pulların Hazinenin kontrolü altında bulunmamasından dolayı birtakım suistimallerin gerçekleştiği soruşturma evrakı eklerinden anlaşılmaktadır.

6. Savunma: Ahmet Vefik Paşa, Hazinenin pul göndereceğini beyan etmesine rağmen uzun müddet pulların gelmediğini ve o aralık sözleşme gelirlerinin büsbütün belediyelere verildiğine dair ani bir emir çıkarıldığını belirtir. Yine o belediye reisinin gelirlerin yok olduğunu üç kere mec-

lise gelip açıkladığını, bunun üzerine parası kendisi tarafından karşılanmak suretiyle yüz parça kadar geçici nişan adıyla küçük markalar yaptırılıp belediye başkanına İdare Meclisinde teslim olunduğunu, defterinin tutularak Hazine pul gelirse herkesin elinde bulunan senetlere gecikmeksizin bu pulların yapıştırması uyarısında bulunduğunu söyler. Paşa bunun görevi kötüye kullanmak gibi bir şey olduğu iddiasını gerçekten anlamadığını ekler.

7. Suçlama: Bursa belediye dairesinin kurulma başlangıcı olan 1 Temmuz 1294/13 Temmuz 1878'den 30 Eylül 1298/12 Ekim 1882 tarihine kadar dört yıl üç ay zarfında eski başkan Eşref Bey ve Hüseyin Efendi ve eski başkan Mustafa Ağa zamanında maaş ve masrafların tutarının yirmi dokuz yük bunun da 8257 kuruş yirmi paraya ulaştığı ve anılan masrafın 505753 kuruş on parasının belediyede çalışan memurlar, kâtipler, hademe, vesairenin maaşlarına ve üç yük 7924 kuruş on parasının belediye cemiyyetine, 692.100 kuruş on parasının İl İdare Meclisine, 75434 buçuk kuruşunun belediye dairesi kararıyla ve sekiz yük 20088 kuruş beş parasının kararlaştırılmadan ve üç yük 80933 kuruş altı parasının karar dışı matbaa masraflarına sarf edildiği gibi küsur bir yük 26023 kuruş otuz beş paranın da tavizen harcadığı belediye dairesinin genel meclisi tarafından ekte mazbatalı düzenlenen defterde yazılı olduğu ve vaki olan harcamaların adı geçen emriyle gerçekleştirildiği sorulan soru üzerine Mustafa Ağa tarafından belirtilmiştir.

7. Savunma: Paşa cevabında belediye faaliyetlerinin bütünüün belediye başkanı tarafından bildirilip defterinin İdare Meclisine havale olduğunu ve kabul edildiğinde başkana geri gönderildiğini, belediyenin aylık defterlerine kayıt ve imza atılmasının âdet olduğunu, bu faaliyetin ayrıntılı defterinin iki yıl evvel meclise verildiğini ve durumun görüşüldükten sonra Bâbîâlî'ye yazıldığını belirtir. Yine Paşa yedi sekiz ay önce bir senelik defterinin ortaya getirilip Meclisin mührüyle hükümete yazıldığını, belediye başkanı Mustafa Efendi'nin istifa arzusunda bulunduğu son icraat defterini de meclise getirdiğini ancak henüz bakılamamışsa da rakamların onda mevcut olduğunu belirterek diğer ifadeleri boş şekilde niteler. Ona göre dokundurma suretiyle harcama dedikleri belki belediyede vakıf malı olan hastane parasından yine hastahane için yapılmış veya parası şahsen bulunarak yaptırılmış olan şeylerdir ve herhalde hiçbiri valiyeye ilgili değildir.

8. Suçlama: Ahmed Vefik Paşa belediyede memleket haritası vaktiyle yapılıp mevcut olduğu halde tiyatro direktörü Fasulyeciyan'ın tavsiyesi üzerine bir taşçı ustasını yararlandırmak maksadıyla 100 altın vererek yeni bir memleket haritası çizdirmiştir. Bu durumun belediye hesaplarının incelenmesi sırasında anlaşıldığı Ferid Bey'in raporunda belirtilmiştir.

8. Savunma: Ahmed Vefik Paşa harita yapan adamı tanımadığını, valilerin öyle şeyleri bilmediğini ancak yine kendi çabasıyla yirmi iki yıl önce yapılan haritanın tutar yeri kalmadığından ve Belediye başkanı da Meclise üç defa gelerek bu haritayı tamamlamak ve yenilemek için aylık beş yüz kuruş masrafla birisini bulduğunu açıklayınca Meclisten onay aldığını söyler. Paşa harita işinin belediyenin başmühendisinin iş olduğunu, bununla beraber mühendisin yetiştiremeyeceğini ifade edip kendi maaşından 500 kuruş vereceğini açıklamasıyla, Mecliste bu kararın kabul edildiğini buna da kimsenin müdahale edebileceği kanaatinde olmadığını belirtir.

9. Suçlama: Şehirde kullanılan belgelerden vergi alınmasına dair İdare Meclisince verilen karar ve Ahmed Vefik Paşa'nın bu konudaki uyarıları taşra belediye kanununda sayılan vergilerden fazla bir vergi konulması demektir. Oysa kanuna dayanmadıkça vergi ve rüsumat adıyla para alınması kesinlikle yasaklanmış ve sözü edilen verginin alınmasından vazgeçilmesi Şura-yı Devlet kararıyla vilâyete bildirilmişken, Paşanın kanuna aykırı olarak söz konusu verginin alınmasındaki ısrarı ile 18 Eylül 1896/30 Eylül 1880'den başlayarak bir yıl içinde 23731 buçuk kuruş gelir elde edildiği belediye dairesinin mazbatasına dayanılarak Mustafa Beyin raporunda gösterilmiştir.

9. Savunma: Ahmed Vefik Paşa bu suçlamaların bütünüyle yanlış olduğunu, dışarıdan gelen unlardan alınan kantariye akçesinin anlaşılması gerektiğini söyleyerek bunun da Bâbıâlinin emriyle yapıldığını belirtir.

10. Suçlama: Yazıda suç ve cinayetle mahkum olan veya zanlılığı yüzünden tutuklanmış bulunanlardan altmış sekiz askerin düzenli mahkumiyet müddetlerini tamamlamalarına hayli vakit varken ve zanlıların sorgu ve muhakemeleri devam ederken Ahmed Vefik Paşa tarafından salıverildiğine vurgu yapılır. İstinaf Mahkemesindeki defterden bu durumun anlaşıldığı, örfen salıverilen mahkum ve zanlıların isimleriyle kalan süre-

leri ve diğer durumlarını açıklayan defterin de mahkemeden onaylanarak ilişitirildiği ifade edilir. Bunun gibi mahkemenin hükmü, sorgulananın hapis ve tutuklama kararı olmaksızın Ahmed Vefik Paşa'nın emriyle halktan yüz on kişinin örfen hapis ve tutuklandığı hapishane heyetiyle zabitanın ihbarları ve diğer soruşturmalar üzerine Ferid Bey ile Mustafa Bey'in raporlarında açıklanmış ve bu yüz on kişinin hapis ve salıverilmesinin onun emriyle gerçekleştiği yine hapishane kaydıyla isimlerini açıklayan zabıtanın onaylı defterden doğrulanmıştır. Arabacı Mehmet'in sipariş aldığı arabanın bedeli verilerek hukuku iptal ve kendisine hakaret olunduğu verdiği dilekçe üzerine gerçekleştirilen ilk soruşturmalardan, Karyeli Dimitri'nin suçsuz yere köyünden kovulduğu ilişitirilen emirden ve Hüsameddin dergâhı şeyhinin yeğeninin Sapuli çeşmesinden 20000 kiremit yaptırmasından dolayı on gün hapis ve kiremitlerine el konulduğu Meclis kararından anlaşılmış ve durum Ferid Bey'in raporunda gösterilerek evrakı ilişitirilmiştir.

10. Savunma: Ahmed Vefik Paşa cevabında Bâbîâlî ile haberleşerek hastalıktan korumak için mahpusların beşer altışar kefil alınarak geçici olarak çıkarıldığını ve o vakit derinlemesine soruşturularak durumun kararlaştırıldığını belirtir.¹³ Paşa gece münasebetsiz yerlerde zabıta tarafından tutuklanan yaramazların hepsinin valinin emrine bağlı olmadığını, bunların pusulalarının zabıta tarafından mahkemeye verilerek gereğinin mahkemece yapıldığını ilâve eder. Paşa, Arabacı Mehmed'e Mal Sandığında kayıtlı olduğu üzere emir ve iradeye bakılarak yaptırılmış araba örnekleri için pazarlıkla altmış ve altmış beş altın bedeli verildiğini, arabacı grubu ile başka münasebetinin bulunmadığını söyler. Paşa, Dimitri hakkında ise Bâbîâlî'den emir vardır ve teferruatı hatırlanamaz der. Ahmed Vefik Hüsamet'in şeyhinin işinin, kendisinin müdahalesine ihtiyaç kalmadan, İdare Meclisinde kurala uygun olarak hakkıyla uygulandığından söz ederek "ihtiyar-ı sükut edelim" der.

11. Suçlama: Ahmed Vefik Paşa'nın adliye memurlarından bazılarını hakaret dili kullanarak tehdit ettiği, Kütahya savcı yardımcısı ve Karahisar Ticaret Mahkemesi kâtiplerinden Ubeydullah Efendiyi azlederek

¹³ Ahmed Vefik Paşanın konuyla ilgili beyanını doğrulayan ve Bâbîâlî'ye yazdığı yazı için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Yıldız Esas Evrakı, Kısım nr. 30, Evrak nr. 1483, Zarf nr. 51, Aded: 1. Belge 2.

uzaklaştırdığı, Boduroğlu Arnik'in iflâs maddesinden dolayı özel mahkemesinde yargılayarak yasal olarak satışı gereken malların feragatine izin vermediği, Agâh Efendi için fetvahaneden şer'î bir karar alarak dokuz ay tutulduktan sonra bunun icraya konulması için zabıtaya yardımcı olmadığı, mahkemenin kararı dışında Hazine ile mahkemelik olan Faik Bey'in haczedilen mallarının satıldığı, tüccar ile belediye arasında resmî işlemlerin başlaması için verilen hükmü tüccar itiraz hakkını kullanarak temyiz etmişken mahkeme kararını beklemeyerek hükmün icrası için zabıtaya emir verdiği ve sorgu altında tutuş birtakım maddeleri hükümsüz bıraktığı gibi, bir tarla maddesine dair verdiği hükümden dolayı Bidayet Mahkemesi Başkanının Ağustos ayı maaşını durdurduğu yazışma evrakına atfen Ferid Bey'in raporunda beyan kılınıp Ahmet Vefik'in Kütahya mutasarrıflığına yazdığı yazılar, telgrafnameler, Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi ve Ticaret Mahkemesi Başkanlarının, savcı ile yardımcısının, adliye müfettişinin yazılarıyla doğrulanmıştır denir

11. Savunma: Vefik Paşa adliye memurları hakkında pek acı şikâyetler ortaya çıktığından dilekçeler üzerine işaret konularak dikkatini çekmek için savcıya gönderilirdi diyerek savunmasına başlar. Kütahya savcı yardımcısının belediye dairesinde bulunduğu zamanlar hakkında fena şikâyetler ortaya çıkınca gereği için mutasarrıflığa bilgi verilmiş, Karahisar Ticaret Mahkemesi kâtibi adliye memurlarından olmadığından hakkında yapılan şikâyetlerin incelenmesi için yine mutasarrıflığa yazılar yazılmıştır. Paşa, Bâbîâlî üç yıl önce bildirdiğinden beri adliye işine asla karışıldığı yoktur der. Ahmed Vefik, Boduroğlu meselesine mahkemenin bakmadığını, vilâyetteki bir iki kişinin iflâstan isabet eden yüzde yirmi ikiden birkaç kat fazla hisse almak için kendilerine diğer alacaklılar içinde sandık hakkı ve masrafları diyerek Arnik'ten 32000 ve bir ortağı veya davacısından 16000 kuruş almağa kalkıştıklarından bu açık zulmün önlenmesini belirtir. Paşa, Agâh Efendinin ilâmının icrasının senede 9-10 bin kuruş vergi verir bir Rum köyünün tamamen yıkımına kalkışmak gibi bir davranış olacağından ve özellikle o günlerde Rumlar, İslâm zulmünden çok bağırmakta olduğundan durumun üç beş kere Bâbîâlî'ye yazıldığını, sonunda nihayet Bâbîâlî'nin ısrarı üzerine sonucun mahkemenin kararına bırakıldığını, sonrasının bilinemeyeceğini ifade eder. Paşa, Faik Bey hakkında on dört ay önce her türlü yasal sürelerin aşıldığıнын hükümet avukatı tarafından açıklandığından ilâmın hükmünün Meclise bildirildiğini,

icrasına dair bilgisi olmadığını ekler. Ahmed Vefik ticarî ortaklık davasının Bâbîâlî'nin emrine dayalı olduğunun yukarıda gösterildiğini, Bidayet Başkanının maaşı meselesinin ise hatırlanmadığını ancak belge nerede ise oradan durumun anlaşılacağını belirtir.

12. Suçlama: Ahmed Vefik tarafından Sandıklı ilçesi kaymakamı İbrahim Efendi, Gemlik kaymakamı Ahmet Kâşif Efendi, Eskişehir kaymakamı Hasan Efendi, Mihaliç kaymakamı Hasan Hayri Efendi, Uşak kaymakamı Şakir Efendi, Pazarcık kaymakamı Mustafa Efendi, Çal kaymakamı Mustafa Tevfik Efendi, Kirmasti kaymakamı Rüşdü Efendi, İnegöl kaymakamı Necip Bey ile bazı kâtiplerin azledildiği ifade edilir. Ancak bunların azilleri kural ve düzen gereği bir yargılanmanın sonucu olarak yapılmadığından içlerinde kötü suçlar işleyenler var ise fiillerinden dolayı yasal olarak gerekli işlemin tabiatıyla icrasız kaldığı, aksi halde olanların da kanun adına muamele görmeyerek şahsî olarak azledildiği ve uzaklaştırıldığı görülmektedir denir. Bu konu kaza İdare Meclisinin çeşitli tutanak ve yazıları üzerine Mustafa Beyin raporunda yazılı ve onaylı bir şekilde yer almaktadır. Yine Merkez mutasarrıflığının oluşturulması padişahın yüce iradesinin gereği iken sözkonusu mutasarrıflık bir seneyi aşkın padişahın iradesine rağmen kurulmayıp daha yeni oluşturulduğu valilikten telgrafla bildirilmiştir.

12. Savunma: Paşa kaymakamların azil sebeplerinin usulen Bâbîâlî'ye yazılıp yerlerine yeni kaymakamlar getirildiğinden buna cevap bile vermeye gerek yoktur der. Ahmed Vefik merkez mutasarrıflığı dairesinin gecikmeli olarak oluşturulmasında ise Bâbîâlî'den gelen talimata uygun hareket edildiğini belirtir.

13. Suçlama: Ahmet Vefik'in memuriyete başladığı günden ayrılış anına kadar Bursa'da yeni açılan, genişletilen yollar ve geçitlere tesadüf edildiğini, bunların bütünüyle veya kısmen yıkılarak yola dönüştürülen ev, dükkân ve diğer 147 adetten ibaret olduğu, gerçi bunlardan bazısının sahiplerine bedel ödenmekle beraber, bir kısım yıktırılan yerlerin belediye dairesi tarafından tamir ve inşa edildiği ancak büyük kısmına bir akçe bedeli bile verilmediği, yol geçişinden yararlananlardan da daha şerefiye alınmadığı ifade edilir. Raporda yıkım dolayısıyla verilmesi gereken tazminatın 158770 kuruşa yükseldiği ayrıca bu evlerin yıkım ve kesimi hususunun istimlak kanununa uygun olmadığı, yenilenerek açılan yollara kanunun açıkladığı yolda hiçbir esas ve kuralın uygulanmadığı, bu yıkım-

lardan pekçok kimsenin fazlasıyla zarar gördüğü bazılarının da yolsuzluklardan yararlandığı belirtilir. Bu yolsuzluklara örnek olarak belediye başkanının yaptırdığı dükkânları kurallara aykırı olmak üzere iki arşın sokağa çıkardığı, oğlunun çıkmaz sokaktaki evi şerefliğin maksadıyla anılan çıkmaz sokağı açtırıp birçok fakir ve kimsesizlerin evlerini yıktığı ve bir İslimyeli hanıma verilmek için il valisinin Âkif Efendi'nin evine bitişik bir arsayı sorup ona vermemesi üzerine Âkif Efendi'nin evini yıktığı o konuda yaptırılan soruşturmalar ile kalfaların şahitliğinden anlaşılmaktadır denir. Yine bu bu yıkımlara uğrayanların son derecede feryat ve figan etmekte bulunduğu Ferid ve Mustafa Bey'lerin raporlarında açıklanmış, anılan ifadeler belediyenin onaylı iki kıta defteri, etraftaki mahal-lerin tanıklık yazılarıyla, evleri yıkılanlara 47 adet dilekçe ve diğer evrak içerikleri ile doğrulanmıştır.

13. Savunma: Vefik Paşa bunlara asla bilgi denilemeyeceğini aşağıda belirtildiği üzere belediye başkanının her defa meclise durumu açıklamakla beraber kendi bildiği surette gereğini yaptığını söyler. Paşa kesilen yerlerin değerinin bir iki ay içinde üç katına çıktığından her taraftan saldırılarla, dilekçelerle bu işin önlenmek istendiği bilgim dahilindedir der. Ahmed Vefik sonuçta zor kullanmaya gerek olmayıp ülkenin bayındırlığı ve halkın kudreti için bu tür şeylerin anlaşma ve uzlaşmayla yapıldığını duydum der. Paşa ancak bazı kin sahiplerinin geçen sene kesilen bir duvar için halktan bazı "münafık acizlere" meselâ 10000 kuruş alırsınız demeleri elbette birkaç zavallının fenalığa kalkışmasına yol açmıştır diyerek ekler: "Bunların hükümete dokunur yeri yoktur. Belediyenin bileceği şeydir."

14. Suçlama: Halkın baltalıklarda keserek satmak üzere şehre getirdikleri odunlara Ahmet Vefik tarafından verilen emir gereği zabıta tarafından el konulduğu, özel ormanlardan sahiplerinin kesip Nilüfer nehriyle taşıdıkları odunlardan güya Gureba hastahanesine ait olmak üzere kanuna aykırı olarak alınan öşürlerden belediye dairesi marifetiyle halka sattırıldığı, emir gereği el konulan odunların hükümet avlusuna gitirilip oradan da Ahmed Vefik'in oturduğu eve getirildiği onun görevinden ayrılışından sonra bunların ıslahhaneye gönderildiği ve şu anda orada bulunduğu Mustafa ve Ferid Bey'lerle Orman ve Zabıta idarelerinden verilen mazbatalar ile Islahhane Müdüriyetinden yazılan tezkireye bîaen raporlarında açıklanır.

14. Savunma: Ahmed Vefik Paşa suçlamaları garip diye niteler. Paşa savunmasında orman başmüfettişi ve kâtibinin işlerine bakmayıp kötü zan uyandırdıklarından bahisle baltalıklardan hayvanla ve araba ile herkesin getirdiği kalınca odunların dışında, şehrin üstünde bulunan fidanlıklardan şehrin yıkımına sebep olacak şekilde kesilen ve çalınan fidanların İdare Meclisi kararıyla eskiden beri yasaklandığını hatırlatır. Ahmed Vefik yalnız senede birkaç kere tutulan odunların nakliyesinin kendisi tarafından yaptırıldığını, getirilip yardırılarak tarttırıldığını ve ıslahhaneye gönderildiğini yahut onun hesabına sattırıldığını belirtir. Paşa Nilüfer nehriyle nakledilen odunlardan eski usul gereği Belediye aracılığıyla alınan ondalık devlet vergisinin pek yanlış anlaşılmasının hayret verici bir durum şeklinde niteler.

15. Suçlama: Şehre giren arabaların tekerleklerinin gıcirtısını yasaklamak için vergi anlamında katran sürüleceği ve sürmeyen arabacıardan nakdi ceza ve ilânın tebliğ edilmemesi halinde o arabacı hangi köyden ise o köyün muhtar ve zenginlerinden oluşan beş kişiden beşer beşlik nakdi ceza alınacağı Vefik Paşa tarafından ilân edilmiştir Anılan yasağın yayınlanmasının Paşa'nın azlinden biraz önce gerçekleşmesi sonucu nakdi ceza olarak yalnız on kuruş toplanabildiği Mustafa ve Ferid Bey'lerin raporlarında yazılı olduğu gibi Ahmet Vefik'in bir kıta emriyle ortadadır.

15. Savunma: Ahmed Vefik cevabında arabaların hayvanları helâk olup, yollar da tekerlekler ile kazılıp kötüleştiğinden ve bunun önüne geçmek için eskiden beri tekerleklerle yağ ve katran sürüldüğünden bahisle arasına bu âdetin gerçekleştirilmesinin Meclisçe görüşüldüğünü ve her memura hatırlatıldığını söyler.

16. Suçlama: Halkın kısa dizlik giymemeleri İl İdare Meclisi tarafından kararlaştırılarak özel evrak ve il gazetesiyle ilân edildikten sonra yine ilâna aykırı olarak kısa dizlik giyenlerden bazılarının Ahmet Vefik tarafından verilen sözlü emir gereğince dizliklerinin zabtiyeler tarafından kesildiği ve bir haylisinden nakdi ceza alındığı Mustafa Bey'in raporunda açıklandığı gibi bu durum zabıtan ve Belediye Meclis başkanlığından verilen mühürlü sayfalarla sabittir.

16. Savunma: Paşa köylerde üçer beşer yaramazın zübük kıyafeti giyip silâh takınarak kötülüğe başlamaları üzerine yaşlı köylülerin bundan şikâyetçi olduklarını ve bunun yasaklanması birkaç ay ilân verildiğini ve

eğer birkaç “serkeş” dinlemez ise zabıta tarafından tedbir alınmasının meclisçe görüşülüp kararlaştırıldığını belirtir. Paşa durumun Bâbîâlî’ye de yazıldığını ve övgü cevabı alındığını vurgular.

17. Suçlama: Vahşi hayvanların öldürülmesi hakkında vilâyetten gönderilen 7 Şaban 1299/24 Haziran 1882 tarihli yazı üzerine her köyden on çakal vurulup hükümete getirilmesi ve 28 Ramazan 1299/13 Ağustos 1882 tarihli diğer emirde de dağ tarafında bulunan Kazıklar, Kirazlı, İn-kaya ve diğer köylerin muhtarlarına onar ayı vurdurulup derilerinin getirilmesi ve getirilmez ise adam başına yirmişer kuruş nakdi ceza alınması yazılıdır. Bir köy halkının vergiden doğan borçlarının ortadan kaldırılması için bütün hayvanların toplattırılarak hükümet konağına getirilip sonra yine o bölgeye geri verildiği, zabıta ile Tahsilat idarelerinin ifadeleriyle sabit olduğu, Pazarcı İsmail adında birinin üzümünün yağma ettirildiği, yaptırılan soruşturmaya zabıtiye çavuşunun ifadesinden anlaşıldığı, birtakım göçebelerin iskândan kaçınmaları halinde çadırlarının yakılacağı ve kendilerinin de ilden çıkartılacağına bildirildiği Ahmet Vefik onaylı yazı ve ilişik emirlerinden anlaşılmıştır. Sözkonusu durum Ferid Bey’in raporunda da açıklanmış ve anılan ifadeler çeşitli evrak ve Paşa’nın buyruqlarıyla doğrulanmıştır.

17. Savunma: Ahmed Vefik tehlikeli hayvanlar ortaya çıktıkça vurulması için her yıl şiddetli emirler gönderildiğini ancak kaç ayı vurulduğunun bilgisi dahilinde olmadığını söyler. Paşa yazısının devamında kaldırım üstündeki düzensizliğin belediyece giderilmesinin belediyenin, dolayısıyla zabıtalara görevi olduğunu, göçebelerin yerleştirilmesi işinin 20-30 senelik düzen meselesi olarak icrasının valilere borç olduğunu vurgular.

18. Suçlama: Resmî dairelerden gönderilen ve iş sahipleri tarafından verilen evrakın ve satın alınması padişah iradesi gereği olan mitralyöz esmanı için 15000 Osmanlı altınının verilmesine dair Maliye Nezaretinden çekilen telgrafnamenin Ahmed Vefik tarafından açıkça yırtıldığı Mustafa Bey’in raporunda açıklanmış ve bu durum Telgraf İdaresinden Ahmed Vefik tarafından alınan yazışma cevabıyla sabittir.

18. Savunma: Ahmed Vefik bu suçlamaya bazı gereksiz evrak yırtılmış olsa bile kim bilir ve kim karışır, özellikle valinin yüzünü göremeyecek olan sıradan memurlar nereden bilir şeklinde cevaplar.

19. Suçlama: Bayram ve padişahın tahta çıkışına tesadüf eden günlerde top atılmasının Ahmet Vefik Paşa tarafından yasaklandığı Mustafa Bey'in raporunda gösterilmiş ve bu durum alay beyliğinin ve İdare Meclisinin onayını içeren yazı ile doğrulanmıştır.

19. Savunma: Ahmet Vefik bunlar “çirkin hezeyanlardır” diye cevaplandırarak resmî günlerde ne yapılacağını Bâbîâlî'den bildirilip yerine getirildiğini ifade eder.

20. Suçlama: Ülke içinde silâh atanlar için Ceza kanununda üç gün hapis cezası yazılı olduğu halde Ahmed Vefik'in bu cezayı şiddetlendirmek için üç günü on güne çıkardığı ayrıca maddî ceza aldırıldığı Ferid Bey'in raporunda açıklanmış, durum adı geçen tarafından basılı ilânname ve İdare Meclisinin derkenarlı yazısıyla sabit olmuştur.

20. Savunma: Ahmed Vefik bu silâh atmadan dolayı ülkede adam ölmeye başladığından güvenliği sağlamak için İdare Meclisi tarafından verilen kararın memnuniyetle kabul olduğunu vurgular.

21. Suçlama: Bursa'da göçmenlerin yerleştirilmesine uygun ve tarımca mîrîye faydalı pek çok yer ve bunlardan başka Yıldırım Bayezid Han Camisi etrafında yıkılmış mahallelerde 150 ev yapılabilecek arsalar var iken Ahmet Vefik'in emirleriyle halkın son derecede kalplerini kırarak bir şekilde İslâm mezarlarının yıkılarak bir kısmına göçmenlerin iskânının, kahvehane ve gazino gibi uygun olmayan ve yakışsız şeylerin yapıldığı Ferid Bey'in raporunda, muhacir iskân memuru, belediye reisi ve ıslahhane müdürü tarafından verilen mühürlü yazılarda sabit olduğu vurgulanır.

21. Savunma: Ahmed Vefik bunlar yakışsız sözlerdir şeklinde cevap vererek Müslüman mezarlarının hâlâ mevcut olduğunu fakat bir ucunda boş olan yerleri Muhacirin Encümeninin bulup mahalle şeklinde belirlediğini yoksa diğer yerlerde mezarlar var iken üzerlerine bina yapılmadığı cevabını verir. Paşa, Yıldırım'da arsa bulunmasından dolayı üç beş kere ciddi olarak girişimde bulunulduğunun Muhacirin Komisyonu ve İdare Meclisinin “söz anları”nın bildiğini vurgular.

22. Suçlama: Bursa'da hisse ile yapılmış bir kıraathaneyi Ahmed Vefik her nasılsa sahiplerine el çektirtip belediye gelirlerinden 47000 kuruş harcayarak tiyatro haline dönüştürmüş, İstanbul'dan Fasulyeciyan adında birinin başkanlığı altında bir şirket getirterek üç yıldan beri haftada üç gece tiyatro oynamaktadır. Yine bu tiyatro için il matbaasında bastırılan

biletlerin zabtiye askerleri ve belediye çavuşları vasıtasıyla memurlara, esnafa ve halka zorla dağıttırıldığı, askeri namusa dokunacak şekilde zabtiye askerlerine özgü müziği tiyatroya tahsis ederek orada çaldırıldığı, bilet ücretleri olarak halktan ve memurların maaşlarından toplanan gelirlerin aylık 8000 kuruşu geçtiği, tiyatroyu bir gece kadınlara tahsis ile orada kadınların toplandığı ve Ahmed Vefik'in emriyle ve zabtiye gayretiyle birtakım fahişelerin de tiyatroya zorla getirildiği yapılan resmî soruşturmada, dairelerin cevaben yazdıkları tezkirelerde ve sair yazılarda ortaya konulmuştur. Vefik Paşa'nın tiyatroyla ilgili eserleri ruhsatsız bastırıp oynattığı, bu oyunların perdesinde bizzat hazır bulunduğu, Mudanya halkının zabtiyeler vasıtasıyla dövülerek aktrisler için halktan bir hayli para alındığı ve il matbaasında bastırılıp içinde genel ahlâka aykırı bazı içeriği olan tiyatro risalelerinden dolayı Ahmet Vefik'in matbaaya 20000 kuruş borcu bulunduğu, artistlerin yararı için oynatılan oyun biletlerinin onun emriyle öşür memurlarına ve diğer memurlar ve kâtiplere dağıtıldığı, ücretlerinin onların maaşlarından kesileceği ve Fasulyeciyan tarafından hükümete gönderilen 4300 kuruşluk bilet kabul olunmamışsa da sonradan adı geçenin kendi adamlarıyla gönderilerek 3700 kuruşluk bilet harcandığı Paşa'nın raporlarından ve diğer bir takım yazılardan anlaşılmıştır.

22. Savunma: Ahmed Vefik Paşa bu suçlamaların hiçbirini kabul etmez. O cevabında tiyatronun hastahanenin malı olduğunu, istediğine kiralayabileceğini, hükümetin böyle şeylere karışmadığını ifade eder. Paşa, bazı tiyatro meraklılarının ve hastahane destekleyicilerinin kendisine bile bilet getirdiklerinden söz ederek muhtemelen onların başkalarına da vermiş olabileceklerini kabul eder. Paşa tiyatronun düzenine kendisinin de özen gösterdiğini beyanla orasının “terbiye yeri ve mecma-ı üdebâ” olduğu vurgusuyla diğer sözlerin bir değer taşımadığını ifade eder.

23. Suçlama: İran halkından Bursa'da attarlık ile geçinen İbrahim Ağanın 11 yaşında Halil adlı oğlu fişkırın diye adlandırılan su ile oynarken Vefik Paşa onu görerek dövmeyle kalkışmış ve hastalanmasına sebep olmuş ise de adı geçenin ağabeyi bu konuda davaya kalkışmamıştır. Her şahıs şahsına ait davadan feragat edip etmemekte serbest ise de kanunun güvencesi altında olan genel hukuk gözardı edilemeyeceğinden tabiatıyla bu madde de inceleme konusu olmuştur. Ahmed Vefik'in elindeki baston ile hükümet konağından çıkarken karşılaştığı bu 11 yaşındaki asker yetiminin boynunun sol tarafına şiddetle vurarak onu yere düşürdüğü ve zab-

tiyelere dört gün hapsedtiği ifade edilir. Konu Ferid Bey'in sunduğu mühürlü ve onaylı sorgu evrakında mevcuttur.

23. Savunma: Ahmed Vefik cevabında üç yıl evvel bir Ramazan ayında işten atılmış bir tercüman tarafından ortaya atılan bu gibi suçlamalar üzerine durumun ayrıntısıyla Dışışleri Nezaretine bildirildiğini ve kararın o vakit verildiğini belirterek yetimler hususunda ifade edilen suçlamaları yalanlar. Paşa, her gün Bursa'da fakirlere iş bulunduğundan dilenmenin yasaklanarak Müslümanların yoksulluktan korunulmasına özen gösterildiğini, bu yüzden bazı günler üç beş çocuğun zabtiyeye getirilerek babası veya velisi çağrılarak dilendirilmemesinin şiddetle istendiğini, yoksa kendisi gibi namus ve hükümeti korumakla görevli bir valinin, faydasızlığı ortada iken bir asker yetimini dövdüğüne inanmadığını söyler.

24. Suçlama: Bursa valisi Ahmet Vefik Paşa aleyhinde ileri sürülen bazı durum ve hareketlerin ilk soruşturmasının tamamlanmasıyla ortaya çıkan sonucun arzının padişahın iradesi gereği olduğu bu konuda mahal-line yollanmış memurların gerçekleştirdikleri incelemeleri içeren raporların ekli evraklarla birer birer değerlendirilerek yukarıda sunulduğuna dikkat çekilir. Gerçi bu evrakın ait olduğu daire tarafından incelenip görüşülerek gerekli işlemlerin yapılması uygun ise de sonradan gereğine bakılmak üzere ilk önce Paşa'dan sözkonusu maddelerin açıklanması istenir.

24. Savunma: Ahmed Vefik Paşa şimdiye kadar bulunduğu memuriyet ve hizmetlerde olduğu gibi Bursa ilindeki tavrının da padişahın kutsal hukukunu ve halkı zulümden korumak, padişaha hayır dua aldırarak yolumdadır şeklinde özetler. Özellikle uzun yıllar bataklıklar içinde kalan yüzbinlerce dönüm arazinin yeniden açılan kanallar ile ıslah ve imar edilerek birçok kasabalı ve köylünün fakirlikten kurtularak zenginleştildiğini belirtir. Ahmed Vefik Paşa bu kadar sadık hizmetlerine karşılık il içindeki yedi sekiz iftiracı canı ve kötünün eseri olan şu suçlayıcı maddelere padişahın adaletine sığınılarak üzüntüyle cevap verilebildiğini ifade eder.

S o n u ç

Belgelerde paşaya yöneltilen suçlamalar yolsuzluk, keyfilik ve hukuk dışı uygulamalar olmak üzere üç başlıkta toplanabilir.

1. Yolsuzluk: Ahmed Vefik Paşanın, bazı kimselerin (2. suçlama) veya bazı memurların parasal çıkarlar elde etmelerine göz yumduğu (3.-4. ve 8. suçlamalar), gitmediği yer için yolluk aldığı (5. suçlama), bakayanın toplanması/geri ödenmesi/toplanamaması (1. suçlama) veya bakaya gelirlerini karar almadan dağıttığı (7. suçlama) şeklinde suçlamalara maruz kaldığı görülür.

2. Keyfilik: Paşanın pul bastırıp çoğaltması (6. suçlama), şehirde kullanılan belgelerden vergi alması (9. suçlama), maliyeden yollanan bir telgrafı yırtması (18. suçlama), bayram ve padişahın tahta çıkış günlerinde top atılmasının yasaklaması (19. suçlama) gibi bazı uygulamalar yaptığı iddia edilerek suçlama konusu olmuştur. Yine memurların seçiminde (4. suçlama) ve bakayadan toplanan paraların dağıtılmasında bir usul olmaması (7. suçlama), memurlara sert davranış gösterme (11. suçlama) gibi hususlar da keyfilik başlığı altında değerlendirilebilir.

3. Hukuk dışı uygulamalar: Paşa'ya en fazla yöneltilen suçlamalar bu başlıkta toplanabilir. Bu başlık altında suç ve cinayete mahkum/zanlı 68 askerin hapisten salıverilmesi, yine mahkeme kararı olmaksızın halktan 110 kişinin hapse atılıp sonra bırakılması, bir arabacının yaptığı arabanın bedelinin verilerek hukuki hakkının iptal edilmesi (10. suçlama), memurların azledilmesi (11.-12. suçlamalar), yol açma/genişletme sırasında yıktırılan yerlere tazminat ödenmemesi (13. suçlama), şehre getirilen odunlara el konulması ve Nilüfer nehriyle getirilen odunlardan vergi alınması (14. suçlama), şehre giren arabaların tekerleklerinin gıcirtısını yasaklamak için vergi anlamında katran sürülmesinin istenmesi (15. suçlama), halkın kısa dizlik giymemeleri kararına rağmen aksini yapanların cezalandırılması (16. suçlama), vahşi hayvanların öldürülmesi ve göçebelerin iskan edilmeleri emirlerinin uygulanmaması halinde yöneltilen tehditler (17. suçlama), silahla ateş edenlerin hapis cezalarının arttırılması (20. suçlama), mezarların yıkılarak göçmenlerin üzerlerine yerleştirilmeleri (21. suçlama), bir kıraathanenin tiyatroya çevrilerek biletlerin zorla satılması, eserlerin ruhsatsız basılması vb. (22. suçlama) ve 11 yaşında bir çocuğun bastonla dövü-

lererek hapse atılması (23. suçlama) şeklinde Paşa'ya yöneltilen birçok suçlama yer alır.

Ahmet Vefik Paşa bütün bu suçlamaları, son derecede makul sebeplerle ve belgelere dayanarak, hem bu vilâyeti hem halkı zulümden korumak için görev yaptığı cevabıyla karşılar. Paşa özellikle bataklıklar içerisinde kalan yüz binlerce dönüm arazinin kurutularak ıslah edildiğini, bu sayede birçok kişinin zenginleştiğine işaret ederek, kendisine yöneltilen iftiraların çıkarları zedelenen yedi sekiz kişiden kaynaklandığına vurgu yapar. Gerçekten Paşa'nın mizacından kaynaklanan sertlik bir tarafa bırakılırsa bu suçlamaların bütünüyle haklılık payı içerdiği söylenemez. Kaldı ki belgelerde de görüldüğü üzere Paşa'nın bütün amacı Bursa'yı bayındır bir hale getirmeye çalışmak bunu yaparken de karşısına çıkan bazı bürokratik engelleri, işleri hızlandırmak adına, bazı pratik uygulamalara dönüştürmek şeklinde olmuştur. Yine de onun icraatını yürütürken her vesileyle Bâbüâliye danıştığı Paşa'nın işaret ettiği yazışmalardan anlaşılmaktadır. Nitekim Paşa'nın görevinden alınmış olsa bile bu soruşturmanın onun aleyhinde kalıcı ve olumsuz bir değerlendirmeye yol açtığı söylenemez. Nitekim Bursa valiliğinden ayrılış tarihinden kısa bir süre sonra getirildiği başvekillik görevi bu yargıyı güçlendiren dikkat çekici bir örnektir.

BELGELER

1. Belge¹⁴

Hüdâvendigâr vilâyet-i celilesi valisi sâbık übbehetlu devletlu Ahmed Vefik Paşa Hazretlerine

Fukaraya aid bakayanın seksen sekiz senesine kadar tefrikine teşebbüs olunarak defeat ile müzakere olundu. Ve birçok mahallerden matlub olan defterler zuhûr etti. Ancak fukara takımı bu bakayanın kendilerine raci kısmının ekserini peşin olarak vermiş olduğu ve zenginler vermediği halde fukara hissesi namıyla afvı gösterildiği anlaşılmış olmasıyla defterlerin çokluğu ve paranın ziyadeliği cihetle buna Maliye hazinesinden suret-i mahsusada bakılması icab edeceği inha kılındı. Hıdemat-ı askeriyede bulunanların ve muşab olan bazı kaza vergilerinin tecili ahali tarafından istida üzerine hazinece kabulü bildirildiği hâlde bekaya denilen akçenin öyle suhuletle tahsil olunamayacağı tariften müstağni iken meh-ma-emken tahsilâta takviyet verilip mülhakata beşer onar defa te'kidat vaki oldu. Cevap alınamayan sancakların hali ikişer üçer kere Bâbiâli'ye ve Maliye Nezaretine bildirildi ve bildirildiği mutasarrıflara yazıldı.

Vilâyetin doksan dört senesinden beri emaneten idare edilip muhasebesi görülmeyen Aşar bakayasından madâ sinin-i sâbıka emvali bakaya-yı umumiyesiyle işbu doksan sekiz senesi emvalinden sene-i mezkure Ağustos gayetine değin gayr-ı ez-tahsilât ve kaimeyat seksen bir milyon altı yüz altmış iki bin küsur kuruş bakayasası olduğu ve bundan seksen sekiz senesi gayetine kadar afvı mukteza-yı irade-i seniyyeden olan fukara ve muhtacın bakayasasının henüz tefrik olunmadığı Hüdâvendigâr vilâyeti muhasebesinden alınan malumat kuyudın-i resmiyeye müsteniden Rıza Efendinin lâyihasında gösterilmiş ve Şura-yı Umur-ı Maliyenin zeyliyle Maliye Nezaretinin tezkiresinden mezkur seksen bir milyon şu kadar bin bakayadan afvı mukteza-yı irade-i seniyyeden olan fukara vergisi bakayasasının usulü dairesinden hemen tefrikiyle madâsinin senesi içinde ve müddet-i muayyenesi zarfında istihsali mukarrer

¹⁴ BOA., Yıldız Esak Evrakı, Kısım nr. 14, Evrak nr. 1260, Zarf nr. 126, Karton nr. 10.

iken senelerce kalması caiz olamayacağından bu bakaya kimler zimmetlerinde ise bilâ-imhal serian istifası vilâyete bildirildiği beyan kılınmış ise de bakayanın tefrik olunmayarak haliyle bırakılması ve istihsalı mümkün ve kabil olanların dahi aranılmaması şayan-ı dikkat olmak üzere bahs ve irad edilmiştir.

Bu bendlerden ne demek olduğu sahihan anlaşılamadı. Bu âcizin bulunduğu yerde kırma havalât denilen şeyin bulunamayacağını çocuklar dahi bildiğinden havalâtta kimseye bir para verilmediğini cihan anladığından farz-ı muhal olarak öyle bir şey var ise sahte bir kâğıt demek olacaktır. Hüdavendigâr vilâyetinin şehriye cedvelleri vakit ve zamaniyle cânib-i Hazineye senedatıyla gönderilmiştir. Bu cihetle istifade sözü nâ-münasib olur.

Doksan beş senesi Martından doksan sekiz senesi gayetine kadar vukubulan tahsilâtı ve sene-be-sene mesarif-i mahalliye ve havalât-ı askeriye ve âdiyeye ne mikdar verildiğini ve Hazineye ne kadar tediyat ve irsalât vukubulduğunu mübeyyin tanzim kılınan defterde muharrer olduğu üzere vilâyetin mesarif-ı mahalliye ve havalât-ı askeriye ve âdiye ve müstakrazât-ı vesaireye yüz yirmi milyon yüz yirmi sekiz bin bu kadar kuruş dünyunu bulunduğu ve doksan beş senesinden doksan sekiz senesi Eylülü nihayetine kadar vukubulan tahsilâtta havalât-ı askeriye otuz üç milyon ve âdi havalâta dokuz milyon küsur kuruş verilmiş idüğü ve havalât-ı âdiyenin üç milyon küsur bin kuruşu doksan sekiz senesine aid olduğu ve tebdil edilen kırma havalâtta naşi pek çok istifadeler vukua gelmiş bulunduğu Rıza Efendinin lâyihasıyla Şura-yı Umur-ı Maliyenin zeylinde gösterildiği gibi sarfiyat ve tediyat-ı mezkureyi müşir olarak bir kıta defter dahi rabt edilmiştir.

Sandık emininin tebdili müddeti takarrüb ettikte Ermenilerden bir diğeri çend mah mukaddem Meclisce intihab kılınmış idi. Sonra Muhasebe Kaleminde nasıl tesviye olunduğunu hatırlayamam fakat Ahmed Efendi külliyyetli miras yemiş olduğundan Emanette durmak istemezdi. Müddet-i memuriyette bununla dört sandık emini istihdam olunmuş idi ve artık vilâyette münasib adam kalmadığı kerratla Hazineye bildirildi. Ve bu adamın dört senede değil yalnız geçen şu iki sene zarfında pederinden miras yemiş olduğu akçenin cüzisiyle iki üç yüz bin kuruşluk mübayaat ve inşaatı taraf-ı âcizanemden bil-vasıta teşvik ile vücuda gelip pederinin faizdeki akçelerinin meydanda bulunması temin-i emval-i devletçe faideli addolundu. Zannım güzel oldu. Binaenaleyh şu azviyat bir dilenci sözüdür ve benim bileceğim şey değildir.

Sandık emini Ahmed Efendinin müdet-i muayyene-i nizamiyesi iki seneyi tecavüz ettiği halde kaide ve nizam haricinde olarak yine istihdam olduğu haber verilip görülmesi üzerine azl ile rüyet olunan muhasebesinden gerçi açığı zuhur etmemiş ise de emanet maaşı dokuz yüz kuruştan ibaret iken

havalât kırmamasından ve sair akçelerin teahhur-ı tediyatından pek çok istifadesi olduğu ve üç dört sene devam eden memuriyetinde imalât ve inşaat mesarifi ve mübayaat esmanı bir milyon kuruşu tecavüz eylediği Rıza Efendi ile Mustafa Beyin takrir ve lâyhalarında dermeyan olunuyor. Şura-yı Umur-ı Maliyenin zeyli dahi bu ifadatu teyid ediyor.

Bu keyfiyet valiye asla raci olamaz ise de her sene Aşar nazırı okuma yazma bilenlerden şayan-ı emniyet bulabildiklerini bâ-defter Meclise irae eder. Ve bunların içinde sinin-i maziye de dirayetsizliği ve mübalâtsızlığı taayyün ederek isimleri zabt olunmuşlar ve kefiller tahkik kılınarak hükm-i nizamın kemal-i ihtimam ile icrasından sonra defterin yine kendisine iade olduğu malumumdur. Aşar Dairesi müstakilen Maliyeden tevkif ve mal sandığına defteriyle beraber küsurunu verdikleri ve Hazinenin birkaç mah zarfında bunların sair memurlar gibi sandıktan maaş almalarına karar verildiği tahattur ediliyor. Vizental Efendinin geçen sene memurlar miyanında pek çok muhtelisi bulduğu mesmu yoksa sahabet ve himayet eylediği malum değildir. Agnam resminden bakaya kaldığına bir vechle akıl kesmez meğer ki henüz cevap vermeyen sancaklarda ola. Ve ihalesiz karar kaimeleri dahi var ise sonradan Maliye işarıyla Dersaadet'e aynen gönderilen zehaire müteallik olarak hükümsüz kalanlar olmak muhtemeldir.

Aşar memurlarının intihab ve tayinleri Meclis-i İdarenin vezaifinden iken Aşar nazır-ı sabıki Vizental Efendinin tiyatro aktörlerini aşar hizmetinde istihdam ettiği kendisiyle ve devair-i saire ile cereyan eden muhabere ve meşhudat ile anlaşıldığı ve bunlardan bazılarının mahal-i memuriyetlerine gitmediği halde maaş verildiği ve Mal Sandığından sîm-i Mecîdiyi on dokuz kuuş üzerine kabz ile bi'l-cümle aşar memurları maaşlarına Mecîdiyi yirmi kuruş hesapla verdiği ve bazı yerlerde zehayir-i öşriyyenin haber verilen muhtelislerini Vizental Efendinin himayet ve sahabet eylediği cihetle nazır-ı mu maileyh taht-ı muhakemeye aldırıldığı ve muhasebe ile Aşar İdaresinden alınan malumat-ı resmîyeye nazaran doksan altı doksan yedi doksan sekiz seneleri agnam resminden yedi yük doksan bu kadar bin kuruş na-tahsil akçe bırakılmış olduğu ve bazısındaki karar-dadelerin vazifesi olmayanlar tarafından mugayir-ı nizam olarak keşide kılındığı ve muahharen vukubulan zema-yim üzerine diğer tâliplerin istintaklarına dair ilânnamenin ale'l-usul yirmi dört saat müddet zarfında neşr olunmadığı anlaşılması üzerine Rıza Efendinin vali vekâletine yazdığı tezkire zeyline Meclis-i İdare-i Vilâyetten yazılan cevapta bu şeyler dahi vali-i müşarünileyhin emrine müstenid bulunduğu gösterilmiştir.

Bazı mülhakatın devrine zannım Ağustosun on ikisi tarihinde hafiyen çıkıldı. Ve on on iki gün sonra Bursa'ya avdet olunarak iki gün müdatatla yine resmen Mudanya ve Gemlik ve ondan Karamürsel'e doğru gidildi. Ve avdette yine birkaç gün müdatatla meşgul olduğu tafsilen Bâbıali'ye yazılmışıdi. Bade Bursa ovası kurrasıyla karşı dağlara gidilerek (Barak) ve (Ado) ve (İndere) ve ondan (Keleş) ve (Tepecik) taraflarına bir cetvel yaptırılmakla iştigal olunup Teşrin ibtidası veya ikinci günü Bursa'ya avdet olunmuştur. Ve iki üç gün zarfında İnegöl'e çıkılmak hazırlığında iken infisal zuhur etmiştir.

Bundan evvelki senelerde Mihalıç ve Kirmasti ve Gebsud taraflarına bir kere gidilip rivayete göre yüz on bin dönüm bataklık yer ıslah ve tasfiye olunacak kadar gezilmiş ise de müddeti bilinmiyor. Meğer o tafsilen zamanında inha olunmuştur. Ve ertesine sene dahi Mudanya'da hastalık zuhur edip haraba yüz tutan Burgaz ve Kurşunlu hâli ıslah ve tamir olunup ondan Gemlik mekteplerinin küşadına gidilmiş ve İznik gölüne doğru taaffünata bais olan bataklıkların ıslahı çaresi görülmüş ve Yenişehir'e bir şose küşadının çareleri bulunup ameliyata başlanmışıdi. Sene-i hazırada ikmal derecesine getirildi. Bununla beraber akçece bir diyecek olur ise asla şakk-ı şefe olunmaz. Sair feda olunan binlerce kuruşlar gibi ihtiyar-ı sükut olunur.

Mal Sandığında mevcut taviz senedatınının muayenesi sırasında müşarünileyh hazretlerinin doksan sekiz senesi için bir buçuk aylık devriye mesarifi namıyla on beş bin kuruş mehuzları aldığı mevcut senetten anlaşılıp bu akçeyi müşarünileyh hazretleri Mudanya ve Gemlik taraflarına gidip geldiği on beş gün için sandıktan devriye mesarifi namıyla aldığı devriye mesarifinin sureti istifası hakkında 5 Mayıs sene 98 tarihiyle Dahiliye Nezaret-i Celilesinden vilâyata tebliğ kılınan Şura-yı Devlet kararına tevfikan beş bin kuruşunun mahsubu icra ve kusur on bin kuruşunun Sandika itası lâzım geleceği yazıldığı tezkireye zeylen vilâyet-i müşarünileyha defterdarlığından yazılıp cevapta bildirildiği Rıza Efendinin lâyihasında beyan ve Şura-yı Umur-ı Maliyenin zeylinde ve Maliye Nezaretinin tezkiresinde meblâğ-ı mezburun istih-sali zımında vali vekâletine tebligat icra olduğu dermeyan kılınmıştır. Doksan altı senesinde hiç devriye çıkmamış iken yine tam devriye almış ve doksan yedi senesinde devri vilâyetin civarını münhasır ve üç dört günden ibaret iken kezalik tam hesabıyla devriye ahz etmiş olduğu evraktan müsteban olur.

Hazine-i celile pul göndereceğini beyan etmekle beraber bir hayli müddet zuhur etmeyip o aralık konturat hasılatının büsbütün belediyelere ita olduğuna dair bağteten bir emir geldiğinden ve belediye reisi varidatın zayı olduğunu üç kere gelip Meclise beyan eylediğinden akçesi tarafımdan tesviye

olunarak yüz parça kadar muvakkat nişan namıyla küçük markalar yaptırılıp belediye reisine Meclis-i İdarede teslim olundu ve defteri tutulup Hazine pul gelirse herkesin yedinde bulunan senedata bilâ-temerrüd yapıştırılması tenbih kılındı.

Bunda su-i hal davet edecek bir şey olduğunu hakikaten anlamam.

Konturatolara yapıştırılmak üzere Dersaadet'ten pul gönderileceği Konturato Nizamnamesinden musarrah olduğu halde müşarünileyh kanun hari-cinde hod-be-hod bir nevi pul ihdas ve tab ettirip konturatolara yapıştırttığı daire-i belediyeden aldığı malumata binaen Ferid Beyin lâyihasında beyan olunmuş ve merbut pul nümunesi mumaileyhin ifadesini teyin eylemiştir. Hiçbir memur devletin evrak-ı nakdiyesinden madud ve emr-i imal ve teftişi kanunen Maliye Nezaretine ait olan bu nev pulları ve emsalini doğrudan doğruya bastırıp istimal etmeye muktedir olamayıp Hüdavendigâr vilâyetince şu kaideye muhalif hareket vukuundan ve bastırılan pulların hazinenin kontrolu tahtında bulunmamasından dolayı bir takım su-i istimalât vuku bulduğu evrak-ı tahkikiye mezayasından anlaşılır.

Belediyenin kâffe-i icraatı reisi marifetiyle bildirilip defteri Meclis-i İdareye havale olunur. Ve kabul olundukta reisine iade kılınır. Belediyenin mahiye defterlerine kayd ve imza olunmak âdettir. Bu icraatın dahi mufassal defteri iki sene evvel Meclise verilmiş olmağla bade'l-müzakere Bâbîâlî'ye inha olunmuş idi. Kezalik yedi sekiz ay mukaddem yine bir senelik defteri zuhur edip meclisin mührüyle Bâbîâlî'ye bildirildi. Belediye reisi izzetli Mustafa Efendi istifa emelinde bulunduğundan son icraat defterini dahi meclise getirmiş idi. Henüz bakılamamış idi. Onda mevcuttur. İfadat-ı saire vâhidir. Tarizen sarfiyat dedikleri belki belediyede mevkuf olan hastahane akçesinden yine hastahane için yapılmış veyahut akçesi şahsen mütedarik olunarak tesviye ettirilmiş olan şeylerdir. Her halde hiçbirisi valiye taalluk etmez.

Bursa daire-i belediyesinin bidayet-i teşkili olan doksan dört senesi Temmuz ibtidasından doksan sekiz senesi Eylülü nihayetine değin dört sene üç mah zarfında reis-i esbak Eşref Bey ve Hüseyin Efendi ve reis-i sâbık Mustafa Ağa zamanlarında maaş ve mesarifatin mikdarı yirmi dokuz yü bu da sekiz bin iki yüz elli yedi kuruş yirmi paraya reside ve mesarif-i mezkurenin beş yüz beş bin yedi yüz elli üç kuruş on parası daire-i belediyede müstahdem memurin ve ketebe ve hademe ve sairenin maaşatı bulunduğu ve üç yük yedi bin dokuz yüz yirmi dört kuruş on parası cemiyet-i belediye ve altı yoz doksan iki bin yüz kuruş on parası Meclis-i İdare-i Vilâyet ve yetmiş beş bin dört yüz otuz dört buçuk kuruşu Daire-i Belediye kararıyla ve sekiz yük yirmi bin seksen sekiz kuruş beş parası bilâ-karar ve üç yük seksen bin dokuz yüz otuz

üç kuruş altı parası kezalik bilâ-karar mesarif-i tabiyyeye sarf ve ita kılındığı misillu kusur bir yük yirmi altı bin yirmi üç kuruş otuz beş paranın dahi tavi-zen tesviye kılındığı muharrer olduğu ve sarfiyat-ı vâkıa müşarünileyhin emriyle vukubulduğu olunan sual üzerine Mustafa Ağa tarafından der-meyan olunmuştur.

Harita yapan adam malum değildir. Valiler öyle şeyleri bilemez. Fakat yine teşebbüs-ı âcizanemle yirmi iki sene evvel yapılan haritanın tutar yeri kalmadığından belediye reisi meclise üç kere gelerek bu haritayı ikmal ve tecdid için mahiye beş yüz kuruş masrafla birisi taahhüt ettiğini beyan etmekle meclisten muvafakat kılınmış ve bu ameliyat memleketin başmühendisinin işi olup fakat onun yetiştiremeyeceği ifade ve mühendis de kendi maaşından beş yüz kuruş vereceği beyan edilmekle meclisten kabul olunmuştur. Buna kim müdahale edebilir bilemem.

Müşarünileyh belediyeden memleket haritası vaktiyle yapılp mevcut olduğu halde tiyatro direktörü Fasulyeciyan'ın tavsiyesi üzerine bir taşçı ustası müstefid olmak maksadıyla yüz altın itasıyla memleket haritası tekrar tersim ettirildiği belediye hesabatının tedkiki sırasında anlaşıldığı Ferid Beyin lâyihasında beyan olunmuştur.

Bu söz büsbütün yanlış oluş hariçten gelen onların kantariye akçesi demek olduğu anlaşılır. Bu da Bâbîâli'nin emriyle yapılmıştır.

Şehirde sarf olunan vesikten resm istifasına dair Meclis-i İdarece verilen karar ve müşarünileyh tarafından vukubulan işar üzerine taşra belediye kanununda tadad olunan rüsumattan fazla bir resm vaz ve ihdası demek olduğundan ve kanuna müstenid olmadıkça vergi ve rüsumat namıyla akçe istifasına katiyen memnu bulunduğundan başka resm-i mezkurun alınmasından sarf-ı nazar olunması Şura-yı Devlet kararıyla vilâyete bildirilmiş iken müşarünileyh tarafından hilâf-ı kanun olarak resm-i mezkurun ifasına ısrar ile doksan altı senesi Eylülünün on sekizinci gününden bed olunarak bir sene zarfında yirmi üç bin yedi yüz otuz bir buçuk kuruş hasılat vuku bulduğu belediye dairesinin mazbatası üzerine mumaileyh Mustafa Beyin lâyihasında gösterilmiştir.

Üç sene evvel Bâbîâli ile bi'l-muhabere hastalıktan ihtarazen mahbusin beşer altışar kefil alınarak muvakkaten çıkarılmış ve ol vakit ariz ve amik tahkikat olunarak keyfiyet karar bulmuş idi. Der-hâtır olunamaz. Gece münasebetsiz yerlerde zabıta tarafından tevkif olunan yaramazların habsi valinin emrine mütevakkıf değildir. Zabıtanın mahkemeye pusulası verilip icabına mahkemece bakılır. Ve arabacı Mehmed'e Mal Sandığında mukayyed olduğu vechle emr ü iradeye imtisalen yaptırılmış olan araba nümunesinin pazarlık

vechle altmış veya altmış beş altın bedeli verilmiştir. Arabacı makulesi ile sair münasebetim olduğunu bilemiyorum. Dimitri hakkında Bâbîâlî'den emir vardır tafsili hatırlanamaz. Hüsameddin şeyhinin işi Meclis-i İdarede nizamem bi-hakkın icra olunmuş müdahale-i âcizaneme hâcet kalmamış bulunduğundan ihtiyar-ı sükut ederim.

Müşürünileyhin zaman-ı idaresinde cünha ve cinayetle mahkum olan veya maznuniyeti hasebiyle taht-ı tevkifa alınmış bulunanlardan altmış sekiz neferin müddet-i mahkume-i nizamiyelerini tekmil eylemelerine bir hayli vakit olduğu ve maznun olanların istintak ve muhakemesi hitam bulmadığı halde müşarünileyh tarafından salıverildiği mahkeme-i İstinafiyede olan defterden anlaşıldığı Ferid Bey ile Mustafa Beyin lâyhalarında gösterilmiş ve örfen tahliye kılınan mahkum ve gayr-i mahkumların esamisıyla müddet-i bakiye ve keyfiyat-ı sairelerini mübeyyin ve musaddak defter dahi mahkeme-i İstinaftan tasdik olunarak rabt edilmiştir. Ve bunun gibi mahkemenin hükmü ve müstantikin habsi ve tevkif varakası olmaksızın müşarünileyhin emriyle ahaliden yüz on kişi örfen habs ve tevkif edildiği hapishane heyetiyle zabitanın ihbaratı ve tahkikat-ı saire üzerine Ferid Bey ile Mustafa Beyin lâyhalarında beyan kılınmış ve bu yüz on kişinin habsi ve tahliyesi müşarünileyhin emriyle vuku bulduğunu hasiphane heyetiyle esamisini mübeyyin zabıtanın musaddak defter dahi teyid etmiştir. Ve arabacı Mehmed'e sipariş eylediği arabanın bedeli verilerek hukuku ibtal ve kendisi sebb ü tahkir olunduğu verdiği arz-ı hal üzerine icra kılınan tahkikat-ı evveliyeden anlaşıldığı ve yapılacak karyeli Dimitri'nin bilâ-cünha karyesinden tard ve def edildiği rabt edilen buyuruldudan müsteban olduğu ve Hüsameddin dergâhı şeyhinin yeğeni Sapoli çeşmesinden yirmi bin kiremit imal ettirmesinden dolayı on gün hapis ve kiremitleri zabt ve müsadere edildiği dahi meclisin kararından münfahim olduğu Ferid Beyin lâyhasında gösterilerek evrakı rabt olunmuştur.

Memurin-i Adliye hakkında pek acı şikâyetler zuhur eder ise ita olunan istidalar üzerine işaret olunup dikkatini celb için müdde-i umumiye gönderilir idi. Kütahya müddei muavininin Belediye Dairesinde bulunduğu zamanlar hakkında fena iştikâ zuhur ettiğinden icabına bakılması mutasarrıfa bildirilmiş idi. Karahisar Ticaret Mahkemesi kâtibi adliye memurlarından bulunmadığından hakkında olan şikâyetlerin icabına bakılması kezalik mutasarrıfa yazılmış idi. Bâbîâlîye üç sene evvel bildirildiği vechle adliye işine asla karışıldığı yoğidi. Boduroğlu meselesine mahkeme bakmayıp iştira-yı vilâyetten bir iki kişi iflâstan isabet eden yüzde yirmi ikiden birkaç kat ziyade hisse almak üzere kendilerini sair ashab-ı matlub içinde sandık hakkı ve mesarifi diyerek evinin Arnik'ten otuz iki bin ve bir ortağı veya davacısından on altı bin kuruş almağa kalkıştıklarından bu zulm-i sarîh men olunmuştur. Sudur-

dan Âgâh Efendinin ilâmının icrası senede dokuz on bin kuruş vergi verir bir Rum köyünün külliye hedmine kalkışmak gibi bir muamele demek olacağından ve aile-husus o günlerde Rumlar islâm zulmünden pek bağırarak bulunduğu keyfiyet üç beş kere inha kılınmış idi. Nihayet Bâbîâli'nin ısrarı üzerine ilâm mahkemeye iade kılındı. Kusuru bilinemez. Faik Bey hakkında on dört mah mukaddem her türlü kanuni müddetleri tecavüz eylediği hükümet avukatı tarafından beyan olduğundan ilâmın hükmü meclise bildirilmişti. Ancak icrasına dair malumatım yoktur. Refik-i ticari davası keyfiyeti dahi Bâbîâli'nin emrine müstenid olduğu bâlâda gösterildi. Bidayet reisinin maaşı meselesi der-hatır olunamıyor fakat sened nerede ise anlaşılır.

Müşarünileyh tarafından memurin-i adliyeden bazısının zatı hakkında istimal-i lisan-ı hakaretle tehdit olduğu ve Kütahya müdde-i umumi muavininin ve Karahisar sahib-i Ticaret Mahkemesi ketebesinden Ubeydullah Efendinin azliyle tard edildiği ve Boduroğlu Arnik'in iflâs maddesinden dolayı mahkeme-i mahsusasında bi'l-muhakeme kanunen furuhtu lâzım gelen emlakın muamele-i feragiyesinin icra ettirilmediği ve sudurdan Âgâh Efendi hazretleri hakkında olup fetvahaneden musaddak olan bir kıta ilâm-ı şerî ahz olunarak dokuz mah tevkif olunduktan sonra bunun mevki-i icraya vazı için zabıtaya muavenet olunmamış olduğu ve mahkemenin rey ü kararı haricinde hazine-i celile ile muhakemede bulunan Faik Beyin emlak-ı mahcuzesi örfen furuht olduğu ve tüccar ile belediye beyinde tekevün-i dakik-i resmi için verilen hükmü tüccar temyiz etmiş iken netice-i karara intizar olunmuyarak hükmün icrası için zabıtaya emir verildiği ve derdest-i muhakeme birtakım mevaddı hükümsüz bıraktığı gibi bir tarla maddesine dair verilen hükümden dolayı Mahkeme-i Bidayet hukuk reisinin Ağustos maaş senedini tevkif eylediği cereyan eden muhabere evrakına atfen Ferid Beyin lâyihasında beyan kılınıp müşarünileyh hazretlerinin Kütahya mutasarrıflığına yazdığı tahrirat ve telgrafnameler ve Mahkeme-i Bidayet Ceza Dairesi ve Ticaret Mahkemesi rüesasının ve müdde-i umumi ile muavininin ve adliye müfettişinin tezaki-riyle teyid ve ifade edilmiştir.

Kaim-i makamların azli esbabı usulan Bâbîâli'ye inha olunup yerlerine gönderilen kaim-i makamlar ikame kılınmış olduğundan buna cevap icap etmez. Ve merkez mutasarrıflığı dairesinin muvakkaten tehir-i teşkilâtına dair Bâbîâli'den gelen talimata tevfi-k-i hareket olunmuştur.

Müşarünileyh tarafından Sandıklı kazası kaim-i makamı İbrahim Efendi ve Gemlik kaim-i makamı Ahmed Kâşif Efendi ve Eskişehir kaim-i makamı Hasan Efendi ve Mihalic kaim-i makamı Hasan Hayri Efendi ve Uşak kaim-i makamı Şakir Efendi ve Pazarcık kaim-i makamı Mustafa Efendi ve Çal kaim-

i makamı Mustafa Tevfik Efendi ve Kirmasti kaim-i makamı Rüşdü Efendi ve İnegöl kaim-i makamı Necib Bey ile bazı ketebe azl edilmiş ise de kaide ve nizama mucebince bir muhakemenin neticesi olarak azl olunmadığı ve bunların içinde su-i efal ashabı var ise efalinden dolayı kanunen lâzım gelen muamele görmiyerek hod-be-hod azl ve tebdil edildiği Meclis-i İdare-i İvanın müteaddid mazbata ve tahriratları üzerine Mustafa Beyin lâyihasında muharrer ve musaddaktır. Merkez mutasarrıflığının teşkili irade-i seniyye-i padişahi iktizasından iken mezkur mutasarrıflık bir seneyi mütecevizdir irade-i seniyye karşı teşkil olunmayıp bu kere teşkil edildiği vali vekâletinden telgrafla bildirilmiştir.

Bunlara asla malumat olmak icap etmez. Bâlâda beyan olunduğu üzere Belediye reisi her defa meclise beyan-ı hal ile beraber resm irae eder ve kendi bildiği vechle icabını icra eder. Fakat kesilen yerlerin kıymeti bir iki mah zarfında üç katına fırladığından her taraftan hücum ile kat-ı istidaları vukubulduğu malumumdur. Binaenaleyh cebre hacet olmayıp mahzan memleketin imarı ve ahalisinin ikdarı için bu makule şeyler mukavele ve muvafakatle yapıldığı mesmuumdur. Fakat bazı erbab-ı garaz geçen sene kesilen bir duvar için bazı münafık aceze-i nasa meselâ on bin kuruş alırsınız derler ise elbette birkaç biçarenin şerarete kalkışması emr-i tabiidir. Bunların hükümete dokunur yeri yoktur. Belediyenin bileceği şeydir.

Müşarünileyh bidayet-i memuriyetinden vuku-ı infisaline değin Bursa şehrinde müceddeden küşad olunan ve tevsi kılınan turuk ve maabire tesadüfle kâmilen veya kısmen hedm olunarak tarike kalb edilen hane ve dükkân ve saire yüz kırk yedi adetten ibaret bulunmuş ve egerçi bunlardan bazısının ashabına bedel tazmin ita ve bir takımının hed edilen yerleri Daire-i Belediye tarafından tamir ve inşa edilmiş ise de kısım-ı küllisine bir akçe verilmemiş olmakla beraber tesviye-i tarikten müstefid olanlardan dahi şerefiye alınmamış ve bu yolda itası lâzım gelen tazminat ise yüz elli sekiz bin yedi yüz yetmiş kuruşa bâliğ olmuş olduğu ve bu hanelerin hedm ve katı hususunu istimlâk kanununa adem-i mutabakati bu vechle anlaşıldığı gibi müceddeden küşad olunan tariklere bir esas ve kaide ittihaz olunmadığı ve kanunun tarif ettiği yolda hiçbir muamele icra kılınmadığı ve bu tahribattan pek çokları ziyadesiyle zarar-dide olarak bazısı dahi su-i istimalâtta müstefid olduğu ve meselâ belediye reisinin yaptırdığı dükkânların nizama karşı olmak üzere iki arşın sokağa çıkardığı ve oğlunun çıkmaz sokaktaki hanesi şereflenmek maksadıyla mezkur çıkmaz sokak açtırılıp birçok fukara ve bî-keslerin haneleri yıktırıldığı ve bir İslimyeli hanıma verilmek için vali-i müşarünileyh Âkif Efendinin hanesine muttasıl bir arsayı arayıp vermemesi üzerine ve bu tahri-

bata duçar olanlar derece-i nihayede feryad u figan etmekte bulunduğu Ferid ve Mustafa Beylerin lâyhalarında beyan olunmuş ve ifadat-ı mezkurenin sıhhatini belediyenin musaddak iki kıta defteri ve mahallât-ı mütecevire şehadet-namesiyle hanesi yıkılanların kırk yedi adet arz-ı halleri ve sair evrak münderecatı teyid eyledi.

Bu isnatlar gariptir. Orman ser-müfettişi ve kâtibi işlerine bakmayıp su-i zannı davet ettiklerinden baltalıklardan hayvanla ve araba ile herkesin getirdiği kalınca odundan mâda şehrin üstünde vâki fidanlıklardan tahrib-i beldeye bâdi olacak surette kat ü sirkat olunan fidanlar Meclis-i İdare kararıyla ez-kadim men olunmaktadır. Yalnız senede birkaç defa tutulan odunların nakliyesi taraf-ı âcizanemden verilerek getirilip yardımlarak tarttırılır ıslahhaneye gönderilir yahut onun hesabına sattırılır. Nilüfer ile nakl olunan odunlardan nizam-ı kadimi üzere Belediye marifetiyle tahsil olunan ondalık resm-ı mîrisine gelince bu pek yanlış anlaşılmış bir şey olup bais-i hayrettir.

Ahalinin baltalıklarından kat ile satmak üzere şehre getirdikleri odunlar vali-i müşarünileyh tarafından verilen emir mucebince zabıta marifetiyle zabt olunarak hususi ormanlardan ashabının kat edip Nilüfer nehriyle nakl eyledikleri odunlardan guya Gureba Hastahanesine ait olmak üzere hilâf-ı kanun aynen istıfa olunan öşürlerden daire-i belediye marifetiyle ahaliye sattırıldığı ve ber-muceb-i emr zabt olunan odunlar hükümet avlusuna getirilip oradan dahi müşarünileyh hazretlerinin ikamet eylediği haneye getirilmiş olduğu halde infisalini müteakip ıslahhaneye gönderildiği ve el-yevm orada bulunduğu her mumailiyhüma Mustafa ve Ferid Beyler Orman ve Zabıta idarelerinden verilen mezabıt ile ıslahhane Müdiriyetinden yazılan tezkireye binaen lâyhalarında beyan ediyorlar.

Arabaların hayvanları helâk olup yollar dahi tekerlekler ile kazılıp fena-laştığından ve bunun da eski kaidesi yağ ve katran sürmek olduğundan arasına bu âdetin icrası Meclisçe müzakere ve her memura tekid olunur.

Derun-ı şehre gelen arabaların tekerleğininin gıcirtısını men için bir resm tahtında katran sürüleceği ve sürmeyen arabacıardan ceza-yı nakdî ve ilânın adem-i tebliği vesilesiyle o arabacı hangi köyden ise o köyün muhtar ve zenginlerinden beş kişiden dahi beşer beşlik ceza-yı nakdi alınacağı müşarünileyh tarafından ilân edilmiş ve memnuiyet-i mezkurenin neşri azlinden biraz mukaddem vuku bulmasıyla ceza-yı nakdi olarak yalnız on kuruş alınabilmiş olduğu mumaliyeyhüma Mustafa ve Ferid Beylerin lâyhalarından muharrer olduğu gibi bu suret müşarünileyhin bir kıta buyuruldusu ile sabit olmuştur.

Köylerde üçer beşer yaramazın zübük kıyafeti giyip silâh takınıp şerarete başladıklarından kurra ihtiyarları ziyade ıstikâ etmeleriyle bunun meni birkaç mah mükerreren ilân ve birkaç serkeş dinlemez ise zabıta tarafından men olunmaları Meclisçe müzakere ve icra kılınmışıdi. Keyfiyet Bâbîâlî'ye inha olunmuş ve tahsini hâvi cevap alınmış gibi hatıra gelir.

Ahalinin kısa dizlik giymemeleri Meclis-i İdare-i Vilâyetçe kararlaştırılarak evrak-ı mahsusa ve vilâyet gazetesiyle ilân olunduktan sonra yine muhalif-i ilân kısa dizlik giyenlerden bazılarının müşarünileyh hazretleri tarafından verilen emr-i şifahi muccebince dizliklerinin zabtiyeler marifetiyle kesildiği ve bir haylisinden ceza-yı nakdi alındığı Mustafa Beyin lâyihasında beyan olduğu gibi bu suret zabıtan ve Meclis-i Beledi riyasetinden verilen memhur varakalar ile müsbittir.

Tehlikeli hayvanat zuhur ettikte vurulması için nizamına tevfikan her sene şedit emirler gönderilir. Fakat kaç ayı vurulduğu malumum değildir. Kaldırım üstünde Belediyece olan nizamsızlığın menine yine zabıta teşebbüs eyler. Âsayış-i belde bununla baki olur. Göçebeler maddesi ise yirmi otuz senelik nizamdır. İcrası valilere borçdur. Bu babda Aydın vilâyetinden inha ve tekid-i zuhur ettiğini Bâbîâlî bildirmişıdi.

Hayvanat-ı vahşiyenin itlâfı hakkında canib-i vilâyetten verilen 7 Şaban sene 99 tarihli bir kıta buyuruldu suretinde her karyeden onar çakal vurulup hükümete getirilmesi ve 28 Ramazan sene 99 tarihli diğer buyuruldu suretinden dahi cebel tarafında vâki Kazıklar karyeleriyle Kirazlı ve İnkaya ve kurra-yı saire muhtarlarına onar ayı vurdurulup derilerinin getirilmesi ve getirilmez ise adam başına yirmişer kuruş ceza-yı nakdi alınması muharrerdir. Ve bir karye ahalisinin vergiden olan borçlarının tesviyesi için bi'l-cümle hayvanatın toplattırılarak hükümet konağına getirilip sonra yine mahalline iade kılındığı zabıta ile tahsilât idarelerinin ifadesiyle müessir bulunduğu ve Pazarcı İsmail namında birinin üzümünün yağma ettirildiği de müstantik huzurunda icra kılınan tahkikatla zabtiye çavuşunun ifadesiyle müsbit idüğü ve birtakım göçebelerin iskândan imtinaları halinde çadırlarının ihrakı ve kendilerinin dahi vilâyetten ihracı müşarünileyh hazretlerinin suret-i musaddakası merbut buyuruldularından müsteban olduğu mumaileyh Ferid Beyin lâyihasında beyan ve ifadat-ı mezkure metenevvi evrak ve müşarünileyh hazretlerinin buyuruldularıyla teyid olundu.

Bazı evrak-ı zaide yırtılmış olsa bile kimbilir ve karışır. Ve ale'l-husus valinin yüzünü göremeyecek olan memurin-i süfliye neden bilir ve yırtılan ihticaca salih kâğıt değil ise müdahale eder.

Devair-i resmîyeden gönderilen ve ashab-ı mesalih tarafından ita kılınan evrakın ve ez-cümle mübayaası mekteza-yı irade-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penahiden bulunan mitralyöz esmanı için on beş bin Osmanlı altınının verilmesine dair Maliye Nezaretinden çekilen telgrafnamenin alenen yırtıldığı mumaileyh Mustafa Beyin lâyihasında beyan olunup bu suret Telgraf İdaresiyle olunan muhabere cevabıyla sabittir.

Bunlar çirkin hezeyanlardır. Eyyam-ı resmîye için her defasında ne yapılacağı Bâbiâli'den bildirilip icabı icra kılınır.

İd-i saîd-i fıtr ile cülus-ı meyamin-menus-ı hazret-i hilâfet-penahiye müsadif olan günlerde top atılması müşarüneyh tarafından men olunmuş olduğu mumaileyh Mustafa Beyin lâyihasında gösterilmiş ve bu sureti alay beyliğinin ve Meclis-i İdarenin takdikini muhtevi varaka teyid eylemiştir.

Bu fiilden dolayı derun-ı memlekette adam ölmeye başladığından hıfz-ı âşayış için Meclis-i İdare tarafından verilen karar ma'al-memnuniye kabul olundu.

Derun-ı memlekette silâh atanlar için ceza kanununda üç gün hapis cezası muharrer olduğu halde müşarüneyh hazretleri bu cezayı teşdid için üç günü on güne iblâğ ile beraber başkaca da ceza-yı nakdi alındığı mumaileyh Ferid Beyin lâyihasında beyan olunup bu suret müşarüneyh tarafından matbu ilânname ve Meclis-i İdarenin der-kenarlı varakasıyla sabit oldu.

Vâkıa bunlar lâyiksiz sözler ise de mâdâm ki söylenmiş cevabı olur ki mekahir-i islâmiye hâlâ mevcuttur fakat bir ucunda olan hâli yerleri Muhacirin Encümeni bulup mahalle tayin eylemiştir. Ve sair yerlerde mekahir mevcud iken üzerlerine bina yapılmıştır. Yıldırım'a gelince üç beş kere orada arsa bulunmasına kaviyyen teşebbüs olunduğunu yine Muhacirin Komisyonunun ve Meclis-i İdarenin söz anları bilir.

Vilâyet-i mezkurede muhacir iskânına elverişli ve ziraatçe kendileriyle mîriye faydalı pek çok yerler ve bunlardan başka şehirde Yıldırım Bayezid Han tâb-serah hazretlerinin cami-i şerifi civarında âsârı müşahede olunan mahallât-ı münhedimedede yüz elli hane istiab edecek arsalar var iken müşarüneyhin emirleriyle halkın derece-i nihayede inkisar-ı kulubunu müstelzim olacak bir yolda mekahir-i müslimin tahrip edilerek bir kısmına muhacir iskân ve biraz mahalli kahvehane ve gazino gibi münasebetsiz ve yakışsız şeyler ittihaz ve ihdas edildiği mumaileyh Ferid Beyin lâyihasında muharrer olup bu suret iskân-ı muhacir memuru ve belediye reisi ve ıslahane müdiri taraflarından verilen memhur varakalarla müsbittir.

Bunlardan hiçbiri şayan-ı istimal değildir. Tiyatro hastahanenin malıdır. İstedigine icar eder hükümet böyle şeylere karışmaz. Bilet tevziine gelince bazı tiyatro meraklıları ve hastahane hâmleri bize bile bilet getirir. Ve ihtimal ki sairlerine dahi verirler idi. Tiyatronun tertibine taraf-ı âciziden sarf-ı dikkat kılındığından orası terbiye yeri ve mecma-ı üdeba olduğu tariften müstağnidir. Kusur sözler lâıyksızdır.

Bursa'da hisse ile yapılmış olan bir kiraathaneyi müşarünileyh her nasılsa ashabına keff-i yed ettirilip belediye varidatından kır yedi bin kuruş sarfiyle tiyatro haline koymuş ve İstanbul'dan Fasulyeciyan namında birinin riyaseti tahtında olarak getirdiği bir kumpanya üç senedenberi haftada üç gece tiyatro oynamakta olup bu tiyatro için Matbaa-i Vilâyette tab ettirilen biletler asakir-i zabtiye ve belediye çavuşları marifetiyle memurin ve esnaf ve ahaliye cebren tevdi ettirildiği ve namus-ı askerîye dokunacak bir yolda asakir-i zabtiyeye mahsus müzikayı tiyatroya tahsis ederek orada çaldırıldığı ve bilet esmanı olarak halktan ve memurin maaşatından toplanılan hasılat şehri sekiz bin kuruşu mütecaviz bulunduğu ve tiyatroyu bir gece kadınlara tahsis ile kadınların toplandığı ve o gecede de müşarünileyhin emriyle ve zabtiyeler marifetiyle birtakım fahişeler dahi tiyatroya cebren getirilmiş idüğü icra kılınan tahkikat-ı resmiyeden ve devairin cevaben yazdıkları tezkirelerle evrak-ı sairenden müsteban olduğu mumaileyhüma Ferid ve Mustafa Beylerin lâihalarıyla Alay meclisinden verilen mazbata ve buna müteferri birtakım muhtıra varakalarda muharrer olduğu gibi müşarünileyh tiyatroya müteallik olan âsârı ruhsatsız bastırıp oynattığı ve bu oyunların perdesinde bizzat hazır bulunduğu ve Mudanya ahali zabtiyeler marifetiyle darb ettirilerek aktrisler namına ahali-den bir hayli para alındığı ve Matbaa-i Vilâyette bastırılmış olup derununda âdâb-ı memlekete gayr-i muvafık bazı münderecatı olan tiyatro rialelerinden dolayı müşarünileyhin matbaaya yirmi bin kuruş borcu olduğu ve aktrislerin menfaati için oynatılan oyun biletleri müşarünileyhin emriyle taşir memurlarına ve sair memurin ve ketebeye tevzi olunarak esmanı maaşlarına verilen akçeden tevkif olunduğu gibi el-yevm bekayası bulunduğu ve Fasulyeciyan tarafından li-ecli't-tevzi hükümete gönderilen dört bin üç yüz kuruşluk bilet kabul olunmamış ise de muahharen müşarünileyhin kendi adamlarıyla gönderilerek üç bin yedi yüz kuruşluk bilet sarf edildiği mumaileyhin lâihalarıyla sair bir takım evrakdan istinbat olundu.

Üç sene evvel Ramazan-ı şerifde bir matrud tercüman tarafından vâkı olan isnadat telgrafhane tarafından haber verilmekle keyfiyet bi'd-defeat tafsilten Hariciye Nezaretine bildirilmiş ve kararı ol vakit verilmiş idi. Yetimler

hususunda münderic isnadata gelince buna yalan denilebilir. Zira her gün Bursa'da fukaraya iş bulunduğundan teseül memnu olarak ehl-i islâmın harabdan vikayesine ihtimam olunurdu. Bu cihetle bazı günler üç beş çocuğu zabıtaya getirip pederi veya velisi celb olunup teseül ettirmemesi şediden tenbih olunur idi. Yoksa âcizleri gibi namus ve vak²-ı hükümetin kema-yelik muhafaza ile mecbul olan bir valinin faideyi mucib olmayacağı âşikâr iken asakir yetimini döğdüğüne inanmam.

Tebaa-i İraniyeden Bursa'da attarlık ile sakin bulunan İbrahim Ağanın on bir yaşında Halim nam oğlu fişkırın tabir olunur su ile oynar iken müşarünileyh görerek merkumu darba kıyam eylemiş ve merkumun hastalanmasına sebep olmuş ise de Ağa-yı merkum bu babda davaya kıyam etmediği ve her şahıs şahsına ait davadan feragat ve adem-i feragatte muhtar ise de kanunun taht-ı muhafazasında olan hukuk-ı umumiye sâkıt olamayacağından bitabi bu maddenin dahi ilâve-i tedkikat kılındığı ve Samako muhacirlerinden ve asakir-i şahane neferi yetimlerinden on bir yaşında bir çocuğun hükümet konağına giderken hükümet konağından çıkıp konağa doğru gitmekte olan paşa-yı müşarünileyh hazretlerine müsadif olmasından nâşi paşa-yı müşarünileyh yedinde bulunan baston ile çocuğun boynunun sol tarafına şiddetle darb ederek yere düşürdüğü gibi zabtiyeler ile derdes ettirilerek dört gün habs ettirmiş idüğü mumaileyh Ferid Beyin takdim eylediği memhur ve musaddak evrak-ı istintakiyede münderic bulunmuştur.

Şimdiye kadar bulunduğum memuriyet ve hizmetlerde olduğu gibi bu defa Hüdavendigâr vilâyetinde meslek ve mişvarımı hukuk-ı mukaddese-i hazret-i hilâfet-penahiye vikaye ve ahali ve tebaayı mezalimden muhafaza etmek ve cümleden padişahımız efendimiz hazretlerine hayır dua aldirmek yolunda cereyan etmiştir. Bâ-husus bunca yıldanberi bataklık içinde kalan yüzbinlerce dönüm arazi müceddeden açılan cedveller ile ıslah ve imar olunarak birçok kasabat ve kurra fikarası saye-i şâhânede mazhar-ı refah olmuştur. Bu kadar hıdmat-ı sadıkane üzerine dahil-i vilâyette yedi sekiz müttehim canı ve şeririn eser-i sun'u olan şu mevaddın sû-i hallerine madelet-i seniyye-i hümayuna istinaden maa't-teessüf cevap verilebilmiştir.

Hüdavendigâr valisi sâbık übbebetlu devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretleri aleyhinde rivayet olunan bazı ahval ve harekâtın icra-yı tahkikat-ı evveliyesiyle netice-i hasılanın arzı mukteza-yı irade-i seniyye-i hazret-i padişahiden olmağla ol babda mahalline izam kılınmış olan memurların ifa eyledikleri tahkikatı mutazammın tanzim v ita eyledikleri lâyhalar evrak-ı müteferriasiyle yegân yegân nazar-ı tedkik ve mütalaaya alınarak her bir madde ber-vech-i

bâlâ melhuzen arz u irad olundu. Eđerçi işbu evrakın kaideten aid olduğu dairece mevki-i tedkik ve müzakereye vaz'iyile muamele-i mukteziyenin tayin ve ifadesi lâzımeden görünür ise de ba'de icabına bakılmak üzere evvel emirde müşarünileyh hazretlerinden mevadd-ı meşruhanın istizahı menut-ı rey-i âli olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

fi 11 Muharrem sene 300 ve fi 9 Teşrin-i sâni sene 98 [21 Kasım 1882]

2 . B e l g e ¹⁵

Mabeyn-i hümayun-ı mülukâne başkitabetine

Atufetlu efendim hazretleri

fi 15 Ağustos sene 96 [27 Ağustos 1880] tarihli telgrafname-i âlilerinde işar buyurulduğu vechle vilâyet-i valiye ve kaza merkezlerinde bulunan mahbusinin tarih-i habs ve nev-i cinayetlerini mübeyyin defterlerinin tanzim ve irsali derhal mülhakata yazılmış ve merkez-i vilâyetçe icab eden defterin tanzim ve itası adliye memurlarına ihtar kılınmış idi. Adliye memurlarının ifa-yı vazifede olan fevka'l-had su-ihareketlerinden dolayı hapishaneler işi fena halde karışık ve dolaşık olduğundan bir günde verilecek işbu defterler bu kere gelmiş olan müddei umuminin ikdam ve gayretiyle nihayet bir haftada alınabilerek leffen tesyar olundu. Mütalaasından müsbitane olacağı vechle el-yevm merkez-i vilâyet hapishanesinde üç yüz on iki nefer mevkuf olup bunların yüz otuz bir neferi hâlâ derdest-i istintak bulunduğu ve Bursa sancağına merbut kaza ve nevahide bir ayda tavzif olunan yüz dört nefer mahbusinden altmışı derdest-i istintak ve kırk dört neferi cüzi kabahatle mahkum bulunduğu bi'l-muhabere anlaşılmıştır. Merkez-i vilâyet hapishanesi zaten gayr-i muntazam ve nihayet yüz elli neferi istiaba ancak mütehammil dört beş odadan ibaret olduğu halde üç yüz on iki neferin vücudu ve işine bakılmayarak müddet-i medide durdurulması hapishanede ilel zuhuruyla baharda on beş yirmi biçaregânın telefine badi ve hapishane mesarifinin esmanı iki kat derecede tecavüz etmek ve ahalinin dahi tul müddet umur-ı ziraiyyelerinden mahrum kalmak gibi birçok mazarrat ve hasarı müeddi olup muhakemedeki mevadd-ı cinaiyye ve hususiyenin bilâ-tehir hüsn-i rüyet ve ikmaliyle hükümsüz adam

¹⁵ BOA., Yıldız Esas Evrakı, Kısım nr. 30, Evrak nr. 1483, Zarf nr. 91.

birakılmaması ve ashab-i mesalihin tul müddet han ve kahvehanelerde sürük-
lendirilmemesi için tahkikat-ı mütemadiye icrası adliye müfettişinin vazife-i
esasiesinden olduğundan ve şimdiki adliye müfettişi ise vazife-i asliye ve
feriyeden bî-haber bulunduğundan bu vezaifi bi-hakkın ifaya muktedir erbab-
ı mesai ve istikamet ve dirayetten bir zatın müfettişliğe ve evsaf-ı zemime ile
müştehir olup harekât-ı makduhesi tahakkuk etmiş ve nefret-i ammeyi ka-
zanmış olan müddei umumi muavininin yerine dahi diğer münasip birinin
tayinleri lüzumu bi'd-defeat canib-i Bâbîâlî'ye inha olunmuş iken henüz ce-
vabı alınamamıştır. Ve mahbusin defterleriçün çend defa olunan tekide karşı
Kütahya ve Karahisar ve Karesi sancakları mutasarrıflarından henüz bir neti-
ce alınmaması dahi yine haklarında defeatle muharref takdim olunan mahilli
adliye memurlarının işi karıştırmalarından neşet eylediği ve işte şu haller
müddet-i mahdudesi zarfında gönderilememesini mucib olarak teessüf ve
hayreti celb ettiği bedihi olup bununla beraber yine tekidatta kusur olunma-
yacağından bi-minnetihi Taalâ onlar dahi vürudu onda takdim olunacağı
derkâr ise de bunların bekaen memuriyetleri işi bütün bütün işkâl ederek
büyük suda zuhur edeceğinden bir kere daha beyan-ı hale mecbur olduğumun
ve işar-ı âlileri vechle ahval-i vilâyetin tahkiki ve Dahiliye nezaret-i celilesin-
den bu güne alınana telgrafta muharrer nevahi teşkilâtı zımında bi-
minnetihi Taalâ çend güne kadar devre azimet-i âcizanem mukarrer olmasıyle
olunacak tahkikat ve edilecek icraat peyapey inha olunacağıının ve eğer
Bâbîâlî'den istifsar olunan mevadda cevab gelir ise nevahiye mukarrer me-
murlar dahi izam kılınacağıının isbatına müsaraat olundu ol babda irade efendim
hazretlerindedir.

fi 29 Ramazan sene 97 ve fi 24 Ağustos sene 96 [5 Eylül 1880] Esseyid
Ahmed Vefik

“AHMET VEFİK PASHA’S GOVERNORSHIP OF BURSA IN ACCORDANCE WITH AN INVESTIGATION”

Abstract

Ahmed Vefik Pasha is a political man, who conducted succesfully very important duties in official posts both in our country and abroad. Beside his political activity, Ahmed Vefik Pasha played an important role in the Turkish culture and literature. The most discussed official post of Pasha is his governorship post in Bursa. This work deals with the inquiry concerned the second period of his Bursa governorship (1879-1882). All claims about his dismissal from the governor position are shown as a whole and especially, the answers of Pasha to the blames are manifested on the basis of archive materials. The corruption, arbitrariness and unlawful application blames are documentally rejected by Ahmed Vefik Pasha. It is seen that, according to his character, Pasha harshly acted when he wanted to accelerate prosperous works of Bursa and did not take into consideration some bureaucratic practices. However, despite all of these, it is proven that many of blames addressed to Pasha were groundless and they were originated from men whose lost their profits.

Keywords

Ahmed Vefik Paşa, Bursa governorship, inquiry, corruption, archive materials.